

GÖTEBORGS UNIVERSITET

”På tre år borde man kunna hinna förbereda en hel del...”

Om myndigheternas samarbete
kring utslussningen av intagna från anstalter.

Jon Granlund &
Kristoffer Lindgren
Handledare: Harriet Yng

C-uppsats, HT -07
Institutionen för socialt arbete

Abstract

Titel: ”På tre år borde man kunna hinna förbereda en hel del” – Om myndigheternas samarbete kring utslussningen av intagna från anstalter

Författare: Jon Granlund & Kristoffer Lindgren

Handledare: Harriet Yng

Institution: Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete

Syfte: Syftet med undersökningen är att beskriva vilka behov som de intagna på anstalt anser sig ha i samband med utslussning. Syftet är vidare att belysa om socialtjänsten och kriminalvården erbjuder tillräcklig stöd och hur samarbetet mellan organisationerna beskrivs.

Frågeställningar:

- Vad har de som skall slussas ut från anstalt för behov av hjälp och stöd?
- Hur uppfattar de som skall slussas ut från anstalt, möjligheten att få den hjälp och det stöd av kriminalvården och socialtjänsten, som de behöver?
- Hur fungerar samarbetet mellan kriminalvården och socialtjänsten i arbetet med utslussning av intagna från anstalter?

Metod: Vi har valt att göra en kvalitativ undersökning för att söka kunskap om vad före detta intagna har för behov av insatser i samband med utslussning från anstalt. Vi genomförde semistrukturerade intervjuer med före detta intagna och representanter för frivård, anstalt och socialtjänst.

Huvudsakliga resultat: Undersökningen visar att socialtjänstens och kriminalvårdens insatser vid utslussningen av intagna samt deras samarbete i vissa fall kan anses som bristfälligt. Undersökningen beskriver svårigheter i samarbetet beroende på skärpt säkerhet på anstalterna, resursbrist inom kriminalvården och socialtjänsten samt kommunikationsproblem mellan de berörda instanserna. Det framkommer också att de behov de före detta intagna har vid utslussningen framförallt är boende, försörjning och sysselsättning men de behöver även stöd för att motiveras till ett liv utan kriminalitet och droger. Undersökningen visar också att timingen och matchningen vid behandling är av yttersta vikt.

Sökord: exitprocess, stigma, kriminalvård, socialtjänst, utslussning.

Tack!

...Vi vill börja med att tacka de före detta fångar för att ni så öppenjärtigt ställde upp på våra intervjuer. Utan er skulle det inte ha blivit någon uppsats! Tack till KRIS Göteborg och eldsjälarna där. Ni gör ett fantastiskt jobb!

Tack till de två frivårdsinspektörerna som var så frispråkiga. Tack till de två socialsekreterarna på missbruksgruppen. Tusen tack också till klienthandläggaren och programledaren på anstalten vi besökte. Det var många som hade tackat nej innan före vi fick tag på er skall ni veta. Tack till dig Harriet för handledningen. Dina kommentarer och ditt stöd har hjälpt oss mycket.

Till sist: Våra vänner, familjer och anhöriga, tack för att ni har funnits där, och för att ni har stått ut med att vi inte alltid har varit helt närvarande. Utan stödet från er vet vi inte var vi hade varit.

Vi är er evigt tacksamma!

Kristoffer EJon

Innehåll

1. Inledning.....	5
1.1 Egna erfarenheter	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
2. Bakgrund.....	6
2.1 Inblandade organisationer	6
2.1.1 Kriminalvården	6
2.1.2 Socialtjänsten	7
2.1.3 Frivilligorganisationer och självhjälpgrupper	8
2.2 Utslussningsåtgärder	8
2.2.1 Villkorlig frigivning	9
2.2.2 Vårdvistelse	9
2.2.3 Frigång	9
2.2.4 Utökad frigång IÖV	9
2.2.5 Vistelse i halvvägshus	10
3. Teoretiska utgångspunkter och begrepp.....	10
3.1 Rollbegreppet	10
3.2 Stigma	10
3.3 Exit-processer	11
4. Tidigare forskning.....	13
4.1 Exit-processer och empowerment	13
4.2 Narkotikakommissionen om kriminalvården	14
5. Metod.....	14
5.1 Val av metod	14
5.2 Urval och avgränsning	15
5.3 Genomförande	15
5.3.1 Intervjuerna	16
5.3.2 Informerat samtycke	17
5.4 Etiska överväganden	17
5.5 Undersökningens reliabilitet, validitet och generaliserbarhet	18
6. Redovisning och analys av resultat.....	19
6.1 Informanter	19
6.2 Tematiserade resultat	19
6.2.1 Familj, vänner och nätverk	19
6.2.2 Sysselsättning	23
6.2.3 Boende	24
6.2.4 Kontakter med professionella hjälpare	26
6.2.5 Samarbetet mellan de professionella hjälparna	28
6.3 Exitprocessen	30
6.3.1 Det första tvivlet	30
6.3.2 Söka alternativ	32
6.3.3 Vändpunkten	34
6.3.4 Att skapa ex-rollen	35
7. Sammanfattande diskussion.....	38
7.1 Slutsats	38
7.2 Avslutning	39
8. Referenser.....	38
9. Bilagor.....	43
9.1 Informerat samtycke	43
9.2 Intervjuguide för före detta intagna	45
9.3 Intervjuguide för professionella	47

1. Inledning

1.1 Egna erfarenheter

Under praktiken på femte terminen på socionomprogrammet arbetade Kristoffer, tillsammans med en kollega, med en klient som avtjänat ett straff för narkotikabrott under sin tid som häktad i Göteborg. Klienten hade ett ganska tunnsått nätverk, ingenstans att bo, ett missbruk att bekämpa och en del gamla upplevelser att bearbeta. Ljuspunkten var att han hade ett jobb när han kom ut, men om han inte lyckades lösa åtminstone några av de andra problemen så var risken stor att han drogs in i gamla mönster igen. Vilken ände skulle han börja i? Vart skulle han vända sig för att få hjälp? Att vända sig till sina gamla missbrukarvänner var inget alternativ om han ville förändra sitt liv.

Det här var den första kontakten som någon av oss hade med häkten, fängelser eller intagna. Båda har arbetat med ungdomar som placerats på § 12 institution eller Hvb-hem för vård enligt SoL eller LVU, ibland efter att ha begått olika brott, en erfarenhet som knappast gett oss några större kunskaper om kriminalvården.

Att vår förkunskap inte var stor på området blev ganska tydligt under de inledande samtalen med personal som arbetade med eller inom kriminalvården. Vi kunde inte de termer som används inom kriminalvården och blev ibland förvirrade av alla förkortningar och uttryck.

I media skrivs det spaltmeter om vilka brott och fängelsestraff som kriminella får. Det diskuteras om det är för lång eller för kort påföljd för diverse brott. Frågan handlar ofta om längre straff och strängare lagar. Efter flera spektakulära rymningar från några av Sveriges mest välbevakade fängelser de senaste åren, har säkerhetsfrågorna på anstalterna kommit i fokus. Politikerna har slagits om vem som anslår mest pengar och vem som har kunnat bygga det säkraste fängelset. Alla politiker verkar överens om att det är säkerheten som skall stå i fokus i kriminalvårdens arbete. Frågan om varför många återfaller i brott efter avtjänat straff verkar ha helt glömts bort, åtminstone i media. Borde inte detta vara en högprioriterad fråga i dessa dagar när debatten om kriminella mc-gäng och annan organiserad brottslighet är så aktuell? Eftersom många som har avtjänat sitt fängelsestraff återfaller i sitt kriminella beteende borde det vara en fråga för politiker och tjänstemän för att få stopp på den onda cirkel som det brottsliga livet blir. En av våra informanter berättar hur han muckade efter en längre tid på Kumla-anstalten. Där stod han utanför fängelsegrindarna med en plastkasse med personliga tillhörigheter i handen. Vad skulle han göra nu? Hur skulle han få tag i pengar och någonstans att bo? Han löste problemet genom att ringa en gammal kompis som han kunde bo hos. Kompisen var naturligtvis både missbrukare och kriminell...

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen är att beskriva vilka behov som de intagna på anstalt anser sig ha i samband med utslussning. Syftet är vidare att belysa om socialtjänsten och kriminalvården erbjuder tillräcklig stöd och hur samarbetet mellan organisationerna beskrivs.

Huvudfrågeställningarna:

- Vad har de som skall slussas ut från anstalt för behov av hjälp och stöd?
- Hur uppfattar de som skall slussas ut från anstalt möjligheten att få den hjälp och det stöd av kriminalvården och socialtjänsten, som de behöver?
- Hur fungerar samarbetet mellan kriminalvården och socialtjänsten i arbetet med utslussning av intagna från anstalter?

2. Bakgrund

2.1 Inblandade organisationer

I utslussningen av intagna och i arbetet med att återanpassa dessa till samhället, är flera aktörer inblandade. Förutom Kriminalvårdens häkten, fängelser och frivård är Socialtjänsten ofta inblandad. När man avtjänat sista dagen av sitt straff är det många saker som måste ordnas. Så här skriver stödföreningen KRIS i sin informationsbroschyr: ”Ofta frigges interner med endast en kasse och en telefonbok fylld med gamla polare. Den som frigges och är motiverad till förändring behöver stöd”¹ Det mest akuta kanske är att hitta en bostad och ordna ekonomin men sedan också sysselsättning samt eventuell behandling för missbruk.

2.1.1 Kriminalvården

Kriminalvården lyder under justitiedepartementet och är uppdelad på de tre huvudverksamheterna fängelser, frivård och häkten. Verksamheten styrs från huvudkontoret i Norrköping och är uppdelad i sex geografiska regioner. Verksamheten inom kriminalvården styrs bland annat av ”lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt” (KvaL).

Det skall startas en verkställighetsplanering (VSP), dvs en planering för hur straffet skall avtjänas, direkt när en klient kommer till kriminalvården. Verkställighetsplaneringen följer med klienten och revideras genom hela vistelsen inom kriminalvården. I planeringen samarbetar häktet, anstalten och frivården.

Det finns 55 stycken kriminalvårdsanstalter (i folkmun kallat fängelser) i Sverige med i medeltal 5000 intagna under 2006². Fängelser används av samhället för att straffa dem som begår allvarliga brott. Under tiden som internerna sitter i fängelse finns olika aktiviteter för de dömda. ”För att minska återfallen i brott tillför Kriminalvården dömda personer nya färdigheter, kunskaper och tankemönster. Det görs dagligen genom arbete, utbildning och behandling.”³

---

¹ KRIS. *Viljan att förändra dig...*

² www.kriminalvarden.se

³ www.kriminalvarden.se

Personalen som arbetar på fängelserna är bland annat kriminalvårdare och av dessa är merparten också kontaktmän för de intagna. Kontaktmännen har ansvar för en eller flera intagna som de skall stötta och motivera. En viktig uppgift är att hålla i verkställighetsplaneringen som skall göras tillsammans med den intagne och följas upp under hela straffet. I god tid skall frigivningen planeras och om det kan bli aktuellt med någon utslussningsåtgärd eller behandling.

Förutom kontaktmannauppgifter så skall de också bevaka permissioner och sjukhusbesök och upprätthålla ordning och säkerhet på anstalten. Det kan till exempel innebära visitationer av rummen, av intagna och besökare.

På anstalterna finns också behandlingspersonal. Programledare kallas den som tillsammans med de intagna genomför de program som erbjuds på anstalten. Det kan t.ex. vara behandlingsprogram mot kriminalitet, missbruk, våld eller sexualbrott, men det kan också vara informationsprogram för att öka kunskaperna om exempelvis missbruk bland de intagna.

Det finns i Sverige 35 frivårdskontor som tillsammans har ungefär 13000 klienter.⁴ Det främsta målet för frivården är att de dömda inte skall återfalla i brott eller missbruk.

De som arbetar på frivården kallas frivårdsinspektörer och är oftast socionomer men kan också vara jurister eller beteendevetare. En uppgift för Frivården är att göra personutredningar och skriva yttranden som ligger till grund för domstolarnas bedömningar. På ett år gör man över 27000 personutredningar och 5000 yttranden.⁵ Frivårdsinspektörernas arbetsmoment består i övrigt av övervakning av klienter. Övervakningen är för de som blir villkorligt frigivna från fängelset, dem som döms till skyddstillsyn, samt samhällstjänst eller kontraktsvård. Klienten får hos frivården en personlig övervakare. Det kan vara en frivårdsinspektör, eller en lekmanövervakare som är en vanlig människa som finns till hands även efter kontorstid. Under den period övervakningstiden pågår *motivations och påverkansarbete* för att inte klienten åter skall återfalla i brottslighet och kunna återanpassa sig i samhället.

Frivården är också med i planeringen av olika utslussningsåtgärder från fängelserna. I det arbetet samarbetar man med socialtjänsten, arbetsförmedlingen, behandlingsenheter, behandlingshem och frivilligorganisationer.

I Sverige finns 31 häkten som tillsammans i medeltal har 1831 intagna.⁶ På häkten placeras de som är gripna, anhållna eller häktade. De är alltså misstänkta för ett brott men är ännu inte dömda i domstol. På häkten kan även sådana personer placeras, som är omhändertagna enligt LVU (Lagen om Vård av Unga), LVM (Lagen om Vård av Missbrukare i vissa fall) och LRV (Lagen om RättspsykiatriskVård).

2.1.2 Socialtjänsten

Hela Sveriges befolkning skall kunna få hjälp av socialtjänsten. Socialtjänsten sköts av kommunen och regleras av socialtjänstlagen. Socialtjänsten skall hjälpa den enskilde med råd och stöd men även med bistånd av varierande slag. Enligt socialtjänstlagen så skall: ”den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (Försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt. Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så det stärker hans eller hennes möjlighet till ett självständigt liv.”⁷

⁴ www.kriminalvarden.se

⁵ Kriminalvården (2007)

⁶ Kriminalvården (2007)

⁷ SoL 4:1. Höglund, Olle. (2003)

Kommunerna har olika socialförvaltningsorganisationer som är uppbyggda på varierande vis. De som är relevanta för vår undersökning är de som skall hjälpa till med boendet, behandling av missbruket och hjälp med försörjningen. Där kan kommunerna ha boendesekreterare som sköter kontakten mellan klienterna och bostadsbolagen. Missbruksgrupper som sköter behandling och tvångsplaceringar och försörjningsstöd som hjälper till med de ekonomiska trångmålen. Enligt socialtjänstlagen 2 kapitlet 2 §: ”kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver.”

I uppsatsen representerar två socialsekreterare från en missbruksgrupp socialtjänsten. De kommer från en kranskommun till Göteborg.

2.1.3 Frivilligorganisationer och självhjälpgrupper

KRIS startades 1997 av några före detta intagna som hade ett långt liv med drogmissbruk och kriminalitet bakom sig.⁸ Genom stöd till varandra ville de se till att de förändrade sin livssituation. Kamratföreningen är för ett narkotikafritt Sverige och en humanare kriminalvård. Föreningens honnørsord är: Solidaritet, Hederlighet, Drogfrihet och Kamratskap.

Antalet medlemmar i KRIS ökar ständigt och 2007 hade de ca 4700 medlemmar och 1500 stödmedlemmar. KRIS är numera ett nationellt förbund i Sverige med 28 lokalföreningar. Det finns även föreningar i Danmark, Finland, Ryssland och Vitryssland. Det skall startas föreningar i Belgien, Lettland, Estland och Sydafrika.

Medlemmarna besöker behandlingshem, anstalter och häkten där de berättar om vilka de är och vad de gör. De har även motivationssamtal med de intagna. Kris har även föreläsningar för skolor och andra organisationer där de berättar om riskerna med det kriminella livet.

NA, Anonyma Narkomaner (Narcotics Anonymous) är en ideell gemenskap med människor som har ett allvarligt drogproblem⁹. De möts regelbundet för att stödja varandra i att förbli drogfria. Programmet innebär total absolutism från alla droger och det enda villkoret för att kunna vara med är en vilja att sluta berusa sig med droger. Vem som helst kan ta del av gemenskapen som går ut på 12-stegsmodellen. NA har möten i nästan hela Sverige varje dag. I större städer som Göteborg har man flera möten varje dag.

2.2 Utslusningsåtgärder

Kriminalvårdens skriver på sin hemsida¹⁰ att det är deras uppgift att tillsammans med den intagne ”främja dennes anpassning i samhället samt att motverka de skadliga följderna av inlåsningen.” Från första dagen på anstalt så skall kriminalvården hjälpa till att återanpassa den frihetsberövade till livet utanför fängelsemurarna. Man tänker sig att utslusningen skall *individ Anpassas* och göras *gradvis*. I lagboken kan man läsa att utslusning skall ske ”för att minska risken för att en intagen återfaller i brott och för att även i övrigt underlätta den intagnes anpassning till samhället (...).”¹¹

Denna utslusning sker på flera olika sätt bl.a. genom förflyttning till en mer öppen anstalt eller genom s.k. frigång eventuellt i samband med IÖV (Intensivövervakning med elektronisk kontroll, s.k. fotboja) numera kallad utökad frigång.

Istället för att bli dömd till fängelse kan man också bli dömd till skyddstillsyn, kontraktsvård, samhällstjänst eller utökad frigång.

⁸ KRIS. *Viljan att förändra dig...*

⁹ NA. www.nasverige.org

¹⁰ Kriminalvården. *Fängelse/Om fängelse*. www.kriminalvarden.se (2007-12-06)

¹¹ KvaL 3:54. Justitiedepartementet. (2007)

Villkorlig frigivning räknas inte av Kriminalvården som en av utslussningsåtgärderna från anstalt. Vi har ändå valt att presentera den som en sådan. Detta eftersom åtgärdens natur är sådan att den intagne genom att få vistas utanför fängelset (men fortfarande under viss kontroll) gradvis skall kunna återanpassas till livet utanför murarna.

2.2.1 Villkorlig frigivning

Som regel skall den som fått ett fängelsestraff, friges villkorligt när två tredjedelar av påföljden har fullgjorts¹². Minst en månad av straffet skall ha avtjänats innan man kan bli villkorligt frigiven. En prøvotid gäller för den villkorligt frigivne som gäller återstoden av strafftiden. Detta gäller minst ett år och under prøvotiden kan den frigivne ställas under övervakning. Den tid som individen vid villkorlig frigivning har kvar av straffet, kallas straffåterstod. Om individen missköter sig under prøvotiden, får straffåterstoden avtjänas på anstalt efter en ny dom eller beslut i övervakningsnämnden.

2.2.2 Vårdvistelse

Från den 1 januari 2007 bytte § 34-placering namn till vårdvistelse¹³. Vårdvistelse innebär att en individ i kriminalvårdens ansvar som har ett missbruk och har behov av vård och behandling kan få behandling i hem för vård och behandling (hvb-hem) eller familjehem. Vården kan gälla andra särskilda omständigheter som kan ha samband med individens brottslighet. Det kan vara sexualbrottsrelaterat beteende, spelberoende eller våldsbenägenhet. Individens behandlingsbehov avgör vårdvistelsens längd. Individen bör ha fullföljt en permission innan vårdvistelsen sätts i verket men individen behöver inte ha fullgjort en viss tid av straffet. Individen ska vara motiverad till behandling och ha visat det genom att medverka i behandlingsprogram eller varit placerad på behandlingsanstalt eller avdelning.

2.2.3 Frigång

En intagen som är i behov av introduktion i arbetslivet eller annan aktivitet, som kan vara ett stöd för individen efter villkorlig frigivning, kan beviljas frigång¹⁴. Det innebär i praktiken att man får vistas utanför anstalten under dagtid. Enligt våra informanter på Kriminalvården kan man få frigång den tid som sysselsättningen kräver, men numera max 40 timmar i veckan. Kriminalvården kontrollerar att individen närvarar vid sysselsättning som kan bestå av arbete, undervisning och behandling. Individen bör ha fullföljt en permission innan frigång beviljas men individen behöver inte ha fullgjort en viss tid av straffet. Individen bör också vara placerad på öppen anstalt.

2.2.4 Utökad frigång med IÖV

Tidigare hette den här utslussningsåtgärden ”IÖV-utsluss” men har sedan 1 januari 2007 gjorts om för att bli något mer flexibel. Åtgärden går ut på att den intagne avtjänar sitt fängelsestraff i hemmet under övervakade former. Under tiden utökad frigång pågår skall den dömda arbeta, studera, behandlas eller delta i särskild anordnad verksamhet¹⁵. När den intagne inte är utanför hemmet för att t.ex. arbeta, eller har så kallad ”fri tid”, så skall han eller hon vara hemma. Att man sköter de uppsatta tiderna kontrolleras med hjälp av IÖV

¹²BrB 26:6. Höglund, Olle. (2003)

¹³KvaL 3:56. Justitiedepartementet. (2007)

¹⁴Kriminalvården. *Utslussning/Frigång*. www.kriminalvarden.se (2007-12-06)

¹⁵Kriminalvården. *Utslussning/Utökad frigång*. www.kriminalvarden.se (2007-12-06)

(Intensivövervakning), mer känt som elektronisk fotboja. Den fria tiden kan successivt ökas tills utgångsförbud och fotboja inte används utan övervakningen sker på annat vis. För att detta skall ske skall halva strafftiden vara avtjänad, dock minst tre månader. Individen bör också vara placerad på öppen anstalt innan utökad frigång blir aktuell. Individen bör också ha fullföljt åtminstone en permission med övernattnings för att kunna beviljas utökad frigång.

2.2.5 Vistelse i halvvägshus

Halvvägshus är en ny utslussningsåtgärd från den 1 januari 2007¹⁶. En intagen individ vistas i ett halvvägshus under eget ansvar. Halvvägshusets miljö är mindre övervakad än en öppen anstalt men samtidigt kan individen få det stöd och den hjälp som kriminalvården kan erbjuda. Åtgärden är för de som är hemlösa eller inte är färdig att vistas i sin bostad under längre period utan stöd. Halvvägshuset kan finnas mitt i samhället eller i anslutning till en anstalt.

Personalen i Halvvägshuset kontrollerar att individen följer de bestämmelser och regler som gäller samt fungerar som stöd. Individen får inte ha ett tydligt behandlingsbehov. Individen får inte vistas utanför halvvägshuset när inte schemalagd sysselsättning eller ”fri tid” pågår. Så länge boendet i halvvägshuset pågår skall den dömda arbeta, studera, behandlas eller delta i särskild anordnad verksamhet. Det finns alltid personal i halvvägshuset och de boende där kontrolleras. För att boende i halvvägshus skall ske skall halva strafftiden vara avtjänad dock minst tre månader. Individen bör också vara placerad på öppen anstalt. Individen bör ha fullföljt en permission med övernattnings enligt reglerna för att beviljas boende på halvvägshus

3. Teoretiska utgångspunkter och begrepp

3.1 Rollbegreppet

Goffman menar att i den sociala interaktionen behöver människor ha information om varandra. Denna information får de med hjälp av hur människor beter sig. Genom att besluta vilken information som skickas ut kan man utöva inflytande på den uppfattningen andra har av en själv. Goffman menar att individen spelar och agerar på en ”scen” för att ge de intryck han eller hon vill att andra skall ha av sig. Man spelar upp de roller som förväntas av sin sociala ställning och man har ett mängder olika roller både påtvingade och självpåtagna¹⁷.

3.2 Stigma

Erving Goffman (1922-1982) har haft stor betydelse för det sociala arbetets teorier. I sin klassiska bok om stigma utforskar Goffman den stigmatiserades individens inställning och förhållande till sig själv och till de normala¹⁸. De stigmatiserade ställs inför valet om de ska erkänna sitt stigma öppet eller göra allt för att dölja det. Om stigmat erkänns öppet riskerar den stigmatiserade individen att bli utstött av vissa delar av samhället men om den stigmatiserade däremot väljer att dölja stigmat blir konsekvensen anpassning till det normala samhället.

Här menar Goffman att de krav, normer och förväntningar samhället har blir en konflikt i dessa individers livssituation. Goffman menar att människor kategoriserar andra människor direkt och snabbt läser av social identitet och karaktärsdrag. Samhället fastställer normer som

¹⁶ Kriminalvården. *Utslussning/Halvvägshus*. www.kriminalvardden.se (2007-12-06)

¹⁷ Payne, Malcolm, (2002)

¹⁸ Goffman, Erving. (2007)

kategoriserar människor och detta har existerat länge i civilisationen. Redan i antikens Grekland användes stigma genom att brännmärka eller kapa av en hand för att fastställa och visa vilka som var tjuvar eller avvikande på andra sätt. De stigmatiserade individerna förutsågs agera på ett visst sätt och blir behandlade efter sin tillhörighet. De vet inte vad andra känner för dem och det uppstår ideligen en känsla om att vara ifrågasatt och att inte veta om det blir ett förkastande eller välkommande av de så kallade ”normala”.

Goffman beskriver hur den stigmatiserade genomgår en socialiseringsprocess där den stigmatiserade begriper och använder de normalas inställning till stigmat vilket leder till att de tar till sig identiteten av sitt stigma i samhället. När de förstår sitt stigma lär de sig de konsekvenser och fördelar/nackdelar som tillkommer. Denna process blir en stor omvälvning i livet då de stigmatiserade nu måste ta ställning till andra med samma stigma och om vilken slags relation de måste ha till sina gelikar. Denna relation kommer att växla under livets gång beroende på identifikation och kontakt med sin grupp.

Goffmans teorier om stigma har använts i analysen för att försöka förstå internernas synsätt på sig själva efter avtjänat straff.

3.3 Exit-processer

De senaste decennierna har intresset för att studera exit-processer ökat¹⁹. Samhället har sedan länge uppmärksammat personer som har bytt någon form av identitet och har till och med speciella benämningar på dessa som t.ex. pensionär, arbetslös, skild, professor emeritus, före detta alkoholist, ex-fru eller ex-kriminell. En del forskning har inriktat sig på faktorer som handlar om återhämtning från exempelvis ett missbruk, ökat självförtroende och upprättelse, medan andra har lagt tyngden vid den omställning som personen genomgår och dennes anpassning till den nya situationen och olika copingstrategier²⁰.

Efter att ha intervjuat över 170 personer som gjort någon form av identitetsbyte, konstaterade sociologen Helen Ebaugh (1942-) att det fanns vissa generella drag i hur denna process sker oavsett om det är en nunna som bestämmer sig för att lämna klosterlivet, eller om det är en kriminell som bestämt sig för att sluta begå brott. Teorin bygger på Goffmans rollteori där människor ses som skådespelare som spelar olika roller. Medspelarnas reaktioner på det vi gör bestämmer i viss mån om vi skall förändra eller behålla vår roll. Med en roll kommer vissa krav på uppförande, värderingar och andra attribut.

Ebaugh menar att roll-exit är något annat än att socialiseras in i en roll, en process som annars är väl beskriven av många forskare. Ebaugh beskriver vägen från en roll till en annan som en process uppdelad i fyra steg. Man skall dock inte uppfatta beskrivning av exit-processen som sådan att man som en ”exiter” måste genomgå alla steg i processen. Man skall inte heller uppfatta exitprocessen som linjär, att man börjar vid steg ett och är färdig vid steg fyra.²¹ En exiter kan hoppa över något steg och processen kan gå framåt, stanna upp eller ta steg bakåt.

Ebaugh har funnit att exit-processen börjar med rollinnehavaren börjar *tvivla* på och *ifrågasätta* den roll han har. Detta stadie kallar hon ”The first doubts”²². Processen sker till en början ofta på ett undermedvetet plan med mer allmänna känslor av otilfredsställelse med situationen och de krav som följer med rollen. Känslorna övergår sedan till ett allt mer medvetet funderande. Känslorna av missnöje visar sig utåt genom att personen ger olika

---

¹⁹ Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1988)

²⁰ Hedin, Herlitz, Kousmanen (2006)

²¹ Hedin, Herlitz, Kousmanen (2006)

²² Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1998)

signaler s.k. cues (≈repliker. Goffman: Olika uttryck, verbala och ickeverbala, som presenterar en bild av självet till andra²³). Dessa signaler kan vara både medvetna och omedvetna och kan exempelvis vara att man väljer en missbruksfri partner, att man sparar ett telefonnummer till en hjälpare eller att man söker hjälp för något annat än det verkliga problemet. Processen av tvivel kan pågå i några få månader men ibland under många år och ibland till och med helt avstanna. Hur signifikanta andra (som exempelvis föräldrar, partners, vänner etc.) reagerar på de cues som personen sänder ut är viktigt för processens framåtskridande. Ebaugh menar att beslutet att byta roll är individuellt men tas i en social kontext där personen prövar sin verklighet i kommunikation med signifikanta andra. Dessa kan förstärka eller förminska problemen, avråda från exit, föreslå alternativ eller utmana exiterns rationaliserade bild av verkligheten.

När personen till slut medger missnöjet med sin situation börjar processen med att *söka efter alternativ* (Seeking alternatives²⁴) till den nuvarande rollen. Det är en jämförande process där rollnehavaren väger de kostnader och vinster som kommer med alternativa roller och om det ens är genomförbart. Under den här processen är det vanligt att rollnehavaren använder grupper till vilka man aspirerar, som en referensgrupp, sk. anticipatorisk socialisation. På det sättet kan personen lättare internalisera värderingar och normer hos den nya gruppen. Detta gör det naturligtvis svårare att vara kvar i den gamla gruppen som också kan uppfatta personens beteende eller "cues" (se ovan) som ett förskjutande av gruppen. Hur lång tid det här steget i processen tar beror bland annat på hur stor möjligheten är att återgå till den gamla rollen, vilket socialt stöd man har, hur socialt önskvärd exit-processen är och hur medveten processen är.

Det tredje steget i processen är det som Ebaugh kallar för *vändpunkten* (turningpoint²⁵). Den kan bestå antingen i en gradvis utveckling eller en större eller mindre omvälvande händelse. Det kan handla om "droppen som fick bägaren att rinna över" eller att man närmar sig 40-års strecket. Det kan också vara mindre händelser som man helt enkelt använder som en ursäkt för att byta identitet. Ibland kan det vara att man ställs inför ett "antingen eller". "Antingen slutar du dricka eller så dör du, bli av med jobbet, familjen etc." Vändpunkter leder ofta till någon form av offentliggörande av sitt beslut att byta roll men innebär också ett samlande av den kraft som behövs för att gå vidare i processen.

Det fjärde och sista steget i processen går ut på att *skapa en ex-roll* (creating an ex-role²⁶). Det som är speciellt med exit-teorin är just tanken om att det är skillnad på att vara en "ex" än om man aldrig har tillhört gruppen. En ex står inför utmaningen att försöka ta sig ur den självuppfattning och de krav som följde med den gamla rollen samtidigt som omgivningen fortfarande i viss mån identifierar exitern som exempelvis kriminell. Ebaugh skriver att "I en verklig mening innebär processen att bli en ex, spänning mellan ens förflutna, nutid och framtid."²⁷ En exiter lägger mycket tid och uppmärksamhet på de detaljer, cues, som presenterar honom för omvärlden som just en ex. Nyktra alkoholister byter ofta bekantskapskrets till att umgås med andra nyktra alkoholister som de vet skulle uppmuntra dem till fortsatt nykterhet men måste också lära sig nya sätt att relatera både till gamla gruppmedlemmar och sina nyktra gelikar.

---

²³ Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1988) s.70

²⁴ Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1988)

²⁵ Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1998)

²⁶ Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1998)

²⁷ Ebaugh, Helen Rose Fuchs (1988) s.149 (Vår översättn.)

Trots försöken att bli av med den gamla rollen så menar Ebaugh att rester av den finns kvar långt efteråt. Hon menar att vissa individer är bättre än andra på att arbeta bort dessa men pekar också på faktorer som hur ofta man blir påmind om sin gamla roll och hur mycket av ens självidentitet som låg i den gamla rollen.

4. Tidigare forskning

Utifrån de begrepp vi brainstormade fram inför uppsatsarbetet letade vi efter litteratur eller forskning som kunde belysa ämnet. I sökningen använde vi oss av LIBRIS och Göteborgs Universitetsbiblioteks bibliotekskatalog GUNDA. De sökord vi använde var "kriminalitet" och "stigma". Den forskning som vi fann var väldigt gammal, ofta äldre än 30 år. Vi lånade hem en hel del och skummade igenom men kände inte att materialet var användbart.

Via Göteborgs Universitetsbiblioteks hemsida hittades också en internationell hemsida kallad "Sociological abstract; CSA ILLUMINA"²⁸ där man kan samsöka i flera databaser med artiklar inom ämnet socialt arbete. Där sökte vi på "criminology" och "stigma" samt "criminality" och "stigma". Vi sökte också på "criminality" och "exitprocess" samt "exit" och "criminology". Några få artiklar hittades som vi trodde skulle vara av intresse. Efter en snabb genomläsning av de som gick att få i fulltextform så lämnades dessa åt sidan eftersom innehållet inte skulle föra oss närmare syftet med uppsatsen. Det var också via denna databas-sökning som vi hittade Helen R. F. Ebaughs bok om exit-processen. Via GUNDA kunde vi sedan hitta hennes bok som fanns som kurslitteratur på Göteborgs Universitetsbibliotek.

Sökningar gjordes också i GUP och GUPEA som är de databaser där man kan hitta alla publikationer från Göteborgs Universitet. Vi sökte på orden "kriminalitet", "exit", "kriminologi" och "stigma" både på svenska och engelska. Dessa sökningar gav dock tyvärr ingenting.

Av vår handledare blev vi tipsade om den rapport som skrivits av tre forskare på Göteborgs Universitet på uppdrag av Kriminalvårdens forskningskommitté. Innehållet i denna presenteras nedan.

Via regeringens hemsida hittades Narkotikakommissionens slutbetänkande²⁹ som trots att den kanske inte kan räknas som forskning i strikt bemärkelse, ändå har stort värde för innehållet i uppsatsen.

4.1 Exit-processer och empowerment

Kriminalvårdens forskningskommitté gör i sin rapport nr.19 en studie av de sociala arbetskooperativen i Vägen ut – projektet. "Vägen ut projektet bygger på att kooperativen ägs, styrs och drivs av personer med bakgrund i långtidsarbetslöshet, långtidssjukskrivning, eget missbruk och/eller kriminallitet"³⁰. De ställer sig frågan om det går att hitta samhörighet och arbetsträning i kooperativ form som på samma gång hindrar återfall i brott och missbruk. Detta på grund av att intagna ofta lider brist på arbetslivserfarenhet, de har ofta inget arbete att komma tillbaka till efter avtjänat straff och de har svårt att ha normal funktion i samhället, vilket kan leda till återfall i missbruk eller kriminalitet. Författarna har använt exit-processer och empowerment som teoretisk referensram.

Undersökningen visar att många har haft hjälp av den institutionaliserade "karriär" som kooperativet har att erbjuda. Karriären består av hjälp att genomgå de faser upprottet från missbruk och kriminalitet har. Utbrytaren får av en hjälpmodell stöd för att klara av symptom

²⁸ <http://www.ub.gu.se/sok/databaser/sok/jump.pike?dbid=144>

²⁹ Socialdepartementet. (SOU 2000:126)

³⁰ Hedin, Ulla-Carin & Herlitz, Urban & Kuosmanen, Jari (2005) s.7

och besvär. Det skapas ett förlopp där utbrytaren går från missbrukare till ”normal” invånare. Äldre personer som har genomgått samma förlopp stödjer utbrytaren under processen. Den här kedjan kan också hjälpa till att ge myndigheter en inblick i vad som behövs för att komma ur ett missbruk. Vissa av deltagarna har sedan byggt på sina resurser i relationer eller arbete. Författarna till studien anser att Vägen ut – projektet är en användbar väg att implementera en empowermentprocess för både individ och grupp. De menar också att det krävs stora insatser och engagemang för att hålla sådana här organisationer vid liv.

4.2 Narkotikakommissionen om kriminalvården

År 2000 levererade Narkotikakommissionen sitt slutbetänkande till regeringen angående den svenska narkotikapolitiken. Bland annat tog man upp kriminalvårdens del i att begränsa missbruket av narkotika. Vi har valt att ta med denna statliga utredning i vår uppsats, och presentera den som tidigare forskning, då vi anser att resultaten i denna är av stort intresse både som bakgrund till uppsatsen men också i förhållande till våra resultat.

Narkotikakommissionen kunde bland annat peka på flera stora brister i arbetet med att behandla och rehabilitera de interner som är beroende. Bland annat menar man att ”byte av personal, oklarhet om ansvarsfrågor och ovilja från socialtjänsten att planera eller satsa på klienten medan han eller hon är intagen på anstalt (...)”³¹ försvårar detta arbete.

Man framförde också kritik mot socialtjänstens i samarbetet kring de s.k. § 34-placeringarna. Under 90-talet gjordes stora nedskärningar i kommunernas budgetar vilket ställde till problem i genomförandet av § 34-placeringar. ”Socialtjänstens pressade ekonomiska situation har ofta lett till att stödåtgärder som från såväl kriminalvården som socialtjänsten bedömts önskvärda inte har kunnat genomföras.”³²

Det var efter denna kritik som man gjorde om systemet så att kriminalvården inte längre var tvungna att få ett godkännande av socialtjänsten för att bevilja vård utanför anstalten, det som numera kallas vårdvistelse. Man menar dock fortfarande att socialtjänsten skall vara med både i planeringen och ekonomiskt vid en vårdvistelse, och kallar själva detta för en nödlösning. I sitt slutbetänkande upprepar också kommissionen Riksrevisionsverket kritik: ”Utdragna processer och krångel i handläggningen drabbar klienten och därmed ökar också riskerna för återfall i brott.”³³

5. Metod

5.1 Val av metod

Vi har valt att genomföra en *kvalitativ undersökning* för att få fram de berördas syn på utslussning från anstalter. För att få svar på subjektiva frågeställningar som exempelvis hjälpbehov, så faller det sig naturligt att använda en kvalitativ ansats i undersökningen. Genom att använda en kvalitativ metod kan vi skapa en *förståelse* för, snarare än förklara, de behov och problem som finns i samband med frigivning.

I uppsatsarbetets initialskede ritades en tankekarta över de behov, som vi utifrån vår förförståelse ansåg vara viktiga vid utslussning från ett fängelsestraff. Utifrån dessa behov valde vi sedan teman till intervjuerna. Ytterligare en tankekarta gjordes över de teorier och begrepp som kunde tänkas vara användbara i undersökningen. Av dessa teorier och begrepp valde vi sedan att utgå från roll-begreppet och Goffmans teori om stigma. Detta har också

³¹ Socialdepartementet. (SOU 2000:126) s. 243

³² Socialdepartementet. (SOU 2000:126) s. 232

³³ Socialdepartementet. (SOU 2000:126) s. 232

färgat vårt val av teman i intervjuerna. Under undersökningens gång insåg vi att även en annan teori skulle vara användbar i analysen av vårt material, nämligen den om exit-processen. Trots att vi inte ställt några frågor direkt utifrån denna teori hittade vi i materialet sekvenser som påminde om exit-process. På så sätt kan man säga att vår metod varit *abduktiv*, alltså både induktiv och deduktiv.³⁴

5.2 Urval och avgränsning

I utslussningsprocessen från anstalter ingår flera aktörer förutom de intagna själva. Vi tyckte att det var viktigt att ha ett klientperspektiv och ville därför lägga tonvikten vid deras berättelser. Samtidigt borde problemområdet belysas ur fler perspektiv för att få en så bred bild som möjligt, och därför gjordes ett selektivt urval³⁵ av inblandade aktörer. För att inte vår C-uppsats skulle bli gigantisk bestämdes det att fokus därför skulle vara på de mest centrala aktörerna, nämligen anstalter, frivård och socialtjänst. Ett medvetet val har också gjorts, att välja bort andra intressenter såsom arbetsförmedlingen, kommunal öppenvård, frivilligorganisationer m.fl. Vi vill ändå vara tydliga med att alla dessa har en mycket viktig del i arbetet med att minska återfallen i brott.

Vår intention var från början att intervjua fyra före detta intagna och åtminstone en representant från respektive aktör. Genom att kontakta KRIS fick vi tag på en före detta intagen som vi intervjuade. För att få tag i fler informanter i samma grupp användes snöbollsmetoden³⁶ som resulterade i ytterligare två före detta intagna. Med hjälp av en kontakt på frivården användes samma metod för att få tag på informanter från socialtjänst och personal på anstalt. Sammanlagt i undersökningen är det tre före detta intagna, två socialsekreterare på en missbruksgrupp, två frivårdsinspektörer, en klienthandläggare samt en programledare på en anstalt som intervjuats.

Anledningen till att människor begår brott är många, även om mycket stor del av de intagna på anstalter i Sverige har en historia av missbruk. Alla tre av de före detta intagna som vi har intervjuat, har en historia av missbruk i samband med deras kriminalitet. Vi har valt denna begränsning dels för att den i någon mån representerar det stora flertalet intagna, men också för att kunna begränsa uppsatsens omfattning.

5.3 Genomförande

Inför uppsatsskrivandet berättade Kristoffer om sin idé och båda två ansåg att det var ett intressant uppsatstuppslag. Våra förberedelser började med att kontakt togs och träff bestämdes med en socialarbetare på häktet i Göteborg. Kristoffer hade lärt känna henne under sin praktik. Hennes arbetsuppgifter var bland annat att stödja och motivera unga människor som satt häktade. Under mötet insågs det att det skulle ta tid (om det ens skulle vara möjligt) att komma in och intervjua personer som satt på häktet. Frågeställningarna övergavs inte utan det bestämdes att försöka med ungdomar intagna på anstalter istället. Socialarbetaren på häktet gav rådet att försöka med anstalten i Högsbo som ligger i Göteborg. På Högsbo fick vi klartecken från en chef som samtidigt förklarade för oss att personalen inte hjälpte till med att förmedla kontakter med de intagna. Enda vägen var att skriva ett brev de intagnas s.k. förtroenderåd för att be dem att förmedla kontakten med fångar som kunde tänka sig att ställa upp på intervju. Vi väntade ett par veckor på ett svar, men inget kom. Telefonkontakt togs med anstalten för att få reda på om brevet kommit fram men den ansvariga var sjuk. Ingen

---

³⁴ Larsson, Sam & Lilja, John & Mannheimer, Katarina (2005)

³⁵ Svenning, Conny. (2003)

³⁶ Widerberg, Karin (2002)

annan kunde heller svara på detta. Efter det kom insikten att det inte skulle komma någon respons och att dyrbar tid redan var förlorad. Kursen lades om och kontakten med KRIS togs. På KRIS pratades med en av de anställda om vår uppsatsidé och personen gav oss ett mobilnummer till en av deras medlemmar. Kontakten togs med medlemmen och vips, så hade vi vår första informant. Den informantkontakten gav sedan intervjuer med resten av de före detta internerna

Vårdare/kontaktmän inom kriminalvården har varit ännu svårare att få tag på. Första kontakten var en programledare på Högsboanstalten. Han hänvisade vidare till chefen för vårdarna/kontaktmännen på anstalten. Personen i fråga var tveksam men lovade ändå höra av sig efter att ha pratat med vårdarna. Det var det sista som hördes från Högsbo, men de kontaktades igen via e-mail och telefon, förgäves. Idén om att intervjua den personal som jobbar närmast de intagna släpptes.

Vår handledare gav oss en lista med mejl-adresser till frivårdsinspektörer som arbetade med ungdomar. Bara en av dem svarade på det mejl vi skickade. Tanken på att skriva uppsatsen ur ett ungdomsperspektiv övergavs då några unga intagna inte gick att få tag på. Vår handledare gav till slut oss namnet på en frivårdsinspektör som kontaktades och som gärna ställde upp på en intervju. Han tog också med sig en av sina kollegor till intervjun.

Under intervjuerna med ex-internerna berättade de om svårigheten att komma i kontakt med socialtjänsten och den erfarenheten visade sig vara sann. Mail skickades till ett 30-tal boendesekreterare i Göteborg och sammanlagt kom fyra svar. Efter åtskilliga mail och telefonsamtal till socialtjänsten var det vanligaste svaret: Jag har inte så mycket kontakt med dem (intagna eller villkorligt frigivna), men hör gärna med vuxengruppen, mottagningsgruppen, enhetschefen osv. Ett tips från kontakten på frivården gav dock två namn på socialsekreterare som arbetade med de klienter som var intressanta. De berättade gärna om sitt arbete.

5.3.1 Intervjuerna

För att få fram de frågor som skulle ge mest information från både de professionella och de före detta intagna, gjordes först två tankekartor. Här användes de förkunskaper som finns från utbildning, socialt arbete och praktik. Den första utgick från vad internerna hade för behov i samband med utslussningen. I den andra samlades de teoretiska begrepp och teorier som ansågs relevanta i undersökningen. Vi valde att utgå från roll-begreppet och stigmatteorin och de tänkbara behov som vaskats fram i arbetet med tankekartorna, när vi tog fram en tematiserad intervjuguide³⁷. Denna intervjuguide använde vi vid intervjuerna med de före detta intagna³⁸. Intervjuformen var semistrukturerad så det fanns utrymme för informanterna att berätta fritt men innebar också att samtalet kunde styras in på de teman som ansågs relevanta för studien.

Samma teman och ungefär samma frågor användes vid intervjuerna av de professionella men då i omarbetad form för att passa de professionellas infallsvinkel på ämnet utslussning³⁹.

Båda författarna har deltagit i alla intervjuer. Vi har turats om att ställa frågorna från intervjuguiden på det sätt som känns naturligt. Ibland har vi ställt följdfrågor och låtit samtalet fördjupas kring frågor som antingen vi eller informanten fann intressanta.

---

³⁷ Kvale, Steinar (1997)

³⁸ Se bilaga 9.2.

³⁹ Se bilaga 9.3.

Vid intervjuerna användes en MP3 inspelare med inbyggd mikrofon, för att få med så mycket som möjligt av både formuleringar och sinnesstämningar. Erfarenheten från arbetet med B-uppsatserna visade också hur oerhört svårt det är att rekapitulera vad som har sagts under en timmes intervju. Direkt efter intervjuerna överfördes de från tal till skrift. Tyvärr blev det något fel på inspelningen under intervjun med de två socialsekreterarna. Det färskaste materialet antecknades direkt ur minnet efter intervjun.

Att skriva ut alla intervjuer var ett maffigt arbete, särskilt som många intervjuer gjorts. Vinsten var ändå att materialet på detta sätt blev mer sökbart och lättare att kategorisera efter de teman som fanns. Sammanlagt är det 8,5 timmars intervjuer, vilket resulterade i 80 sidor text!

Intervjuerna med de före detta internerna gjordes i KRIS Göteborgs lokaler. Tidsmässigt varierade intervjuerna från cirka en till en och en halv timme. Efter intervjuerna ville två informanter att vi skulle skicka dem en kopia av uppsatsen.

Första intervjun med en professionell var tvungen att avbrytas på grund av att frivårdsinspektören var dubbelbokad. Dagen efter fullföljdes intervjun. Informanten tog vid detta tillfälle med sig en kollega som gärna ställde upp på en intervju. Kollegan var tvungen att lämna oss efter ca. en timme men hela intervjun varade i nästan två timmar.

Vi hade kommit överens med en socialsekreterare om att träffas för en intervju i socialtjänstens lokaler. På plats visade det sig att även förste socialsekreteraren för missbruksgruppen skulle delta i intervjun. Hur det påverkade resultaten kan det bara spekuleras om. Det skulle kunna vara så att socialsekreteraren inte vågade prata fritt eller väljer att inte vara för kritisk till sin egen organisation av rädsla för representalier från högre ort. Vi fick dock känslan att klimatet var så pass öppet att informanterna vågade prata fritt. Intervjun varade i ca en och en halv timme.

Den sista intervjun utfördes på en anstalt med en programledare. Denne hade tagit med sig en klienthandläggare som hade mer erfarenhet av utslussningsarbetet. Intervjun varade i cirka en och en halv timme.

Alla de professionella bad att få en kopia av vår färdigställda undersökning

5.3.2 Informerat samtycke

Vi anser att det är viktigt att man alltid informerar intervjupersonerna om vad syftet med studien är och hur den är tänkt att utföras. Att det är tydligt för informanterna att de själva väljer om de vill vara med i studien eller inte, är också viktigt. De måste vara trygga med att de kan avbryta när som helst under studiens gång utan att det påverkar deras situation på anstalten, hos frivården eller socialtjänsten. I fallet med vår undersökning har valet gjorts att göra en blankett som informanterna har fått läsa samt skriva under.⁴⁰

5.4 Etiska överväganden

För att de informanter som varit intagna på anstalt skulle kunna känna sig helt trygga i intervjusituationen, var det väldigt viktigt att informera om hur materialet skulle användas⁴¹. Under intervjuerna skulle många ingående och mycket personliga frågor ställas. Frågor som

⁴⁰ Se bilaga 9.1.

⁴¹ Vetenskapsrådet, Uppsala Universitet. <http://www.codex.vr.se> (2007-10-12)

knappast skulle bli besvarade om uppgifterna riskerade att bli offentliga. Genom både muntligt och informerat samtycke⁴² gjordes det klart att så långt som möjligt skulle materialet avidentifieras. Därför är namnen i uppsatsen fingerade och allt som skulle kunna identifiera dem är borttaget.

De frågor som skulle ställas till de professionella skulle kunna vara av känslig natur. Det kan tänkas att det som sagts skulle kunna påverka relationen mellan den professionella och dess organisation, chefer och kollegor. För att få så ärliga svar som möjligt från de professionella, informerades de om att de skulle få vara helt anonyma i uppsatsen. En av våra informanter bad oss till och med att inte över huvud taget använda citat från intervjun i uppsatsen, något som har respekterats. För att inte avslöja vem denna informant är så har vi valt att bara använda några få citat av de professionella.

5.5 Undersökningens reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

I en kvalitativ undersökning är inte kraven på att reliabiliteten ska vara lika hög som vid kvantitativ eftersom en kvalitativ undersökning snarare ger exempel och än generaliserar⁴³. Arbete har gjorts för att få så tillförlitliga svar som möjligt och våra informanters svar redovisas på ett så grundligt sätt det är möjligt. Försök har gjorts för att inte lägga ord i munnen på informanterna och ansträngningar har gjorts att inte ställa ledande frågor. Vi hoppas och tror att informanterna besvarade frågorna uppriktigt. Den frågan är alltid ett problem och var och en har sin verklighet att skildra.

Vi är medvetna om att svaren från de före detta intagna kan tänkas ha varit annorlunda om personerna som intervjuades fortfarande hade varit aktivt missbrukande och kriminella. De före detta intagna som intervjuades hade alla varit fria från missbruk och kriminalitet ett par år och de har haft tid till reflektion och eftertanke.

Validiteten består av två beståndsdelar, yttre och inre validitet. För att bilda en helhet måste båda delarna nå validitet. Om man ställer rätt frågor till rätt informant för att få reda på vad man vill och om man har undersökt det man från början ville undersöka så får man den inre validiteten. Om resultaten är generaliserbara är den yttre validiteten⁴⁴.

I vår undersökning har de personer som vi anser har mest kunskap och erfarenhet av utslussning intervjuats. För den gruppen som har intervjuats är resultaten valida och det är deras verklighet som ska föras fram och för att få bättre validitet har resultaten sammanställts med teori och skrifter. Det finns andra inblandade organisationer som skulle kunna medverka men inom tidsperioden för en 10 poängskurs har de väsentliga organisationer för ämnet medverkat.

Då undersökningen bygger på tämligen få intervjuer, är vi medvetna att resultaten inte kan generaliseras i någon större utsträckning. Att frivården, anstaltspersonalen och socialtjänsten till stor del bekräftar de före detta intagnas berättelser, ökar generaliserbarheten något och det pekar också på att undersökningen har genomförts på korrekt sätt. I vår undersökning har vi inte heller intervjuat någon före detta intagen som inte haft narkotikamissbruk. Vårt resultat kan därför inte användas för att dra några slutsatser gällande alla intagna på antalter i Sverige.

---

⁴² Se bilaga 9.1.

⁴³ Svenning, Conny (2003)

⁴⁴ Svenning, Conny (2003)

6. Redovisning och analys av resultat

6.1 Informanterna

De som har blivit intervjuade är två socialsekreterare på en missbruksgrupp, två frivårdsinspektörer, en klienthandläggare samt en programledare på anstalt. Bland före detta intagna intervjuades är två män och en kvinna. Vi kommer här kort presentera dessa och delar av deras livshistoria som en bakgrund för våra resultat.

”Jan” är en man runt 50 år som vuxit upp i Göteborg. Han har varit amfetaminmissbrukare i större delen av sitt vuxna liv. Han har blivit dömd för olika brott ett 20-tal gånger som gett kortare straff. Ett par gånger har han fått längre fängelsestraff, då bland annat för narkotikabrott och rån. Han är sedan några år drogfri och lever med sin sambo och ett barn.

”Lena” är en kvinna runt 50 år. Hon är uppvuxen i Göteborg men har bott i en mindre kommun i ett antal år. Hon har missbrukat amfetamin i perioder. Hon har blivit dömd för mindre bedrägerier, stöld, narkotikabrott och olovlig körning ett flertal gånger. Påföljden har oftast blivit skyddstillsyn, samhällstjänst eller fotboja. Bara i ett fåtal fall har hon blivit dömd till fängelse. Hon är sedan några år drogfri och lever ensam.

”Mats” är en man i 40 årsåldern som vuxit upp på en mindre ort. I övre tonåren så råkade Mats ut för en mycket traumatisk upplevelse och flyttade några år senare till Göteborg. Mats har tagit de flesta droger, men hasch och framförallt amfetamin, har varit hans huvuddroger. Han har blivit dömd för grova brott ett par gånger och då fått långa fängelsestraff. Mats är även dömd för andra brott, bland annat ringa narkotikabrott och misshandel. Han har de senaste åren kämpat med drogerna och är numera drogfri. Mats har ett barn som betyder väldigt mycket för honom.

6.2 Tematiserade resultat

Av de resultat som framkommit under vår undersökning har vi valt att göra en tematiserad framställning av materialet. De teman som har växt fram under arbetets gång har varit familj vänner och nätverk, boende, sysselsättning, professionella kontakter och samarbetet mellan de professionella.

6.2.1 Familj, vänner och nätverk

De före detta intagna har beskrivit relationen till sina ursprungsfamiljer som bristfällig eller ingen alls under missbruksåren. Två har brutit med familjen av olika orsaker, främst på grund av missbruket och kriminaliteten. De har då valt att inte vara delaktiga i familjen. Jan berättade så här:

”(...) jag stod inte ut med att se min mor börja gråta varje gång hon såg mig. Jag gick ju på amfetamin nu, vilket innebär att man avmagras och man går ner sig väldigt mycket och... man blir jävligt sliten så va’. Och varje gång hon såg mig så blev hon ju ledsnare och ledsnare. Så för 20... lite drygt 20 år sedan så valde jag att dra mig ur deras liv och kom tillbaka för... ja... en tre år sen.”

Lena, den kvinnliga informanten berättar så här om hur drogerna och kriminaliteten påverkade hennes relation till familjen:

”Oja. Ja dom var ju inte glada överhuvudtaget. Även om jag inte suttit i fängelse mer än två gånger så har jag ju suttit häktad ett antal gånger där jag gått fri. Ett par tillfällen över jul. Då har ju familjen blivit drabbad. Det var jättetufft att ringa hem och säga att jag inte kom i år heller.”

Mats säger så här om hur hans problem påverkat familjen:

”Min mamma har haft det väldigt jobbigt men det såg jag inte från början, men det kan jag ju se idag. Hon har oroat sig väldigt mycket.

Samtidigt berättar hon att modern varit ett stöd under hela livet och att kontakten alltid har varit bra. Hennes ålderliga mamma kom och hälsade på henne varje vecka under fängelsevistelserna.

Goffman⁴⁵ beskriver hur individers stigma kan flytta över på närstående i omgivningen. De behandlas då som individen med stigmat. De närstående kan välja att leva med ett stigma som inte är deras. Stigmat kan sedan sprida sig likt vågor till i sin tur deras bekanta. Dock avtar effekten av stigmat ju längre det kommer ifrån den ursprungliga stigmatiserade individen. I allmänhet bryts eller avtar de relationer som blir drabbade. Den tredje informanten Mats beskriver hur det har sett ut i hans familj:

”Jag har tänkt, lite naivt, att det är bara mig det drabbar, men det har även drabbat min bror som har haft väldigt svårt att skaffa sig en egen identitet på grund av att, i den lilla stan jag kommer ifrån, blev jag känd som nån galning. Så han har alltid levt i bakvattnet av att han är min brorsa då. Men jag flyttade därifrån så de senaste 10 åren har han lyckats få sig en egen identitet. Man sprider ringar på vattnet. Det förs över den här skiten. Det är inte bara en som drabbas utan det är en hel familj och även vänner.”

Under intervjuerna visade det sig att alla hade återupptagit kontakten med sina familjer idag. De två som hade valt att inte ha någon eller minimal kontakt under sina kriminella år har återigen tagit kontakt nu när de inte längre missbrukar eller begår brott. Jan fick ett längre straff och valde då att kontakta sin familj:

”Ja, jag har aldrig tagit kontakt med dom tidigare under mina fängelsestraff och så där, för att jag har liksom inte trott att min situation skulle kunna gå att fixa va’, eller att det skulle... att det fanns en lösning på mina problem. Men sen när jag fick ett fängelsestraff som var tre år och nio månader och jag fick plats på en behandlingsanstalt, då såg jag lite ljus i mörkret va’. Jag liksom började ana att det här kan gå vägen. Och då ringde jag upp dom. För det har ju... jag har ju velat bryta med det här ganska länge men inte liksom haft förmågan till det. Ehh... och när jag då ringer dom och säger att nu har jag fått ett så långt straff, så att jag tror att jag skall kunna göra något åt mina problem, så blir dom ju jätteglada... så. Och stöttade mig genom hela fängelsestraffet och även efter då.”

Mats säger att han har ett barn som han har umgängesrätt med och de umgås varje helg. Idag är barnet det viktigaste för honom men naturligtvis också familjen. Han har kontakt med sin mamma och bror dagligen via telefon och åker till den lilla stad de bor i och hälsar på när det är storhelger. Pappan är död sedan 20 år tillbaka.

---

⁴⁵ Goffman, Erving (2007)

Våra informanter på socialtjänsten bekräftar bilden av att klienterna ofta har liten eller ingen kontakt med sin familj. De berättar att de ofta är de enda som orkar följa med genom hela processen. Oftast försvinner familj och vänner, och nätverken av icke missbrukande bli väldigt skrallade. De närstående orkar inte med att vara oroliga hela tiden och se hur missbruk och kriminalitet sätter sina spår. Socialtjänsten berättar att de är med som stöd när de missbrukar och när de blir frihetsberövade på olika sätt samt arbetar för att försöka motivera till förändring. De har kontakt med klienterna i fängelset och de finns med när de kommer ut. När individen har bestämt sig för att lägga av med missbruket hjälper de till att ordna med behandling.

Ingen av informanterna använder idag droger och har slutat att begå brott. De beskriver hur de har avslutat sina gamla bekantskaper för att kunna hålla sig borta från droger och kriminalitet. Att träffa en gammal bekant som fortfarande missbrukar och är kriminell, kan vara både smärtsamt och glädjande. Jan berättar för oss hur jobbigt det är att se hur dåligt de mår. Våra informanter bli naturligtvis glada över att se att deras gamla kamrater fortfarande lever, men också för att de själva inte är kvar i det kriminella livet. Jan berättar:

”Jag väljer ju att inte umgås i dom kretsarna. När jag stöter på dom så säger jag naturligtvis hej. Men jag håller distansen och bjuder inte med dom på en fika. Det är ju för att skydda mig själv och min drogfrihet. Den måste jag ju vara jätterädd om. Jag skulle säkert klara av att ta en fika men eftersom jag inte har något intresse av vad dom håller på med eller deras kriminalitet eller hur mycket dom knarkar så ger det inte mig någonting heller.” Han fortsätter: *”(...) jag har ju inget gemensamt med dom idag. Det enda vi hade gemensamt tidigare var brott och ehh... droger och ehh... massa andra destruktiva saker.”*

En av våra informanter berättar om hur han levde ett *dubbelliv* i den lilla staden han kommer ifrån. Goffman⁴⁶ beskriver dubbellivet som när den stigmatiserade individen har ett ”normalt” liv där ingen känner till stigmat och ett där stigmat är eller kan vara känt av de övriga i den umgängeskretsen. Risken finns att de som känner till stigmat kan misskreditera den stigmatiserade individen i den ”normala” umgängeskretsen. Informanten beskriver sitt dubbelliv så här:

”I början var det blandat. Från början så var jag med mina gamla kompisar och då fanns ingen kriminalitet, så jag levde ett slags dubbelliv i säkert tio års tid, med drogerna...” *”Jag har kört det här dubbellivet då, varit socialt accepterad då, men hållit på med droger kriminalitet. Jag har ju haft två liv då, och det har varit väldigt jobbigt ibland när det där har svängt samman liksom. Man möter en människa som tror att jag är den människan och så möter man en annan samtidigt som tror att man är... Och det kan bli, oj, oj, oj! Du vet det är som att ha flera förhållanden på en gång va med tjejer liksom. Det är knas när alla dyker upp på dörren samtidigt vet du, då blir det jobbigt alltså.”*

Han berättar vidare om sitt första långa fängelsestraff. Där ändrades umgängeskretsen radikalt. Inne på anstalten fick han nya bekantskaper som lärde honom ännu mer om kriminalitet och droger. Så här beskriver han det:

”Att sitta på fängelse är ju som att skicka in en unge i grundskolan, det är klart att han lär sig en massa grejer. Att skicka in mig, jag var 23 min första volta, på riksfängelse då också, så jag fick ju alla kontakter jag behövde på en gång. Det är

---

⁴⁶ Goffman, Erving. (2007)

ju det. När du blandar kriminella så sitter de ju inte och pratar om sina familjer. Det som pratas inne på fängelset är ju brott och brott och knark och brott och åter brott.”

Nätverk som i stort sett bara består av andra kriminella och missbrukare är något som alla före detta intagna har berättat om. Två av informanterna beskriver sig själva som om de stod utanför samhället:

”Alltså jag stod utanför samhället... totalt. Jag levde bara med andra narkomaner och kriminella och... Det innebar att, i princip så gick jag ut när andra svenska medborgare gick och la sig. (...) Göteborg har ju två ansikten och ett på dan och ett på natten, och jag tillhörde dom som levde på natten.”

Goffman⁴⁷ beskriver att stigmatiserade kan vara en del av en grupp med samma stigma som dem själva t.ex. kriminella eller missbrukare. Människorna inom denna grupp räknar den stigmatiserade till sin egen grupp enbart. Om han eller hon är delaktig i någon annan grupp räknas inte den. Den stigmatiserade är inte pappa eller något annat, utan tillhör bara sin egen stigmagrupp.

Det som alla tre informanterna har gemensamt är att de alla har klippt banden till sina gamla vänner och bekanta. De måste göra det för att inte lockas in i den världen igen, för att känna sig säkra. Istället umgås våra tre informanter med vänner de träffat genom NA (Anonyma Narkomaner) eller KRIS. Mats beskriver det så här:

”Jag umgås inte med kriminella idag. Jag löser inte det för jag är så kriminell själv så det skulle bara trigga igång mig. Det går inte, jag klarar inte av det.”

Genom självhjälpgrupper och föreningar har alla informanterna idag hittat vänner med liknande bakgrund. Alla talar positivt om dessa grupper, även frivårdsinspektören och representanterna från socialtjänsten.

Medlemmarna i KRIS har alla en bakgrund kantad av droger och missbruk och hjälper och stöder varandra för att inte halka tillbaka till det kriminella livet. Denna gemenskap och känsla av samhörighet är någonting som återkommer i alla intervjuer.

De före detta internerna vi har intervjuat beskriver alla att det är lättast för dem att umgås med likasinnade tex på KRIS. Jan berättar hur positivt överraskad han blev när KRIS representant kom in på anstalten han satt på:

”Jag kom i kontakt med KRIS tack vare... En av KRIS huvuduppgifter är att gå in på anstalterna och motivera dom fångarna som sitter där inne va’. Och det var ju så då som jag kom i kontakt med KRIS. Dom kom in och... när jag såg dom här grabbarna som kom in, det var ju mina gamla vänner va’. Det kunda vara elaka jävlar, en del utav dom... Stygga människor och så. Men som har vänt totalt va’. Så ifrån dom här mänskorna som har varit väldigt våldsbenägna å allting, började krama mig va’. Liksom hallå! Jag såg glädjen och godheten i deras ögon va’. Tänkte jag bara: Wah! Det här vill jag också ha alltså.”

KRIS har blivit en samlingsplats där likasinnade med liknande erfarenheter kan få vara vilka de är utan att behöva bry sig om omvärldens stigmatisering. Goffman⁴⁸ beskriver hur samhället berättar för de stigmatiserade att de är som alla andra ”vanliga” människor men samtidigt att de inte är det. Motsägelsen det innebär blir individens öde. Det är vanskligt för

---

⁴⁷ Goffman, Erving. (2007)

⁴⁸ Goffman, Erving. (2007)

de organisationer som arbetar med stigmatiserade för de måste hela tiden arbeta med dessa dubbla budskap. De stigmatiserade känner en ambivalens angående de ”normalas” känslor och tankar vilket kan leda till att de väljer att bara ha nära kontakter med likasinnade. Lena svarar på frågan om vilka hon helst umgås med: kriminella, före detta kriminella eller icke kriminella:

”Med före detta kriminella. Jag har provat att jobba på second hand och det är ju ett vanligt arbete då, och jag kände mig så vilse i pannkakan så jag gick tillbaka hit (till KRIS). Här är en trygghet på nåt sätt.”

Det kan vara så att den stigmatiserade känner att den inte får plats i samhället att den är ensam mot världen. Men det finns tillfällen då individen hittar andra personer och sällskap som är välsinnade och förstående och som begriper hans uppfattning om världen. Den gruppen är de som delar individens stigma. De kan göra att individen känner sig hemma och får vara sig själv bland jämlingar. De kan också ge råd om hur man skall klara sig med ett visst stigma. KRIS kan beskrivas som en sådan grupp⁴⁹.

Goffman beskriver också hur de före detta ”straffångarna” får ta utomstående som språkrör för sin egen stigma grupp. Sedan 1963 då Goffmans bok skrevs har det hänt en hel del och grupper som KRIS som representerar före detta missbrukare och kriminella har tillkommit.

6.2.2 Sysselsättning

Informanterna har alla varit yrkesverksamma i olika arbeten. Det har varit arbeten som sjöman, i en snickeriverkstad i sin ungdom, kemist, chaufför, kanslist och som industriarbetare. Alla har de fått sluta med sina arbeten på grund av missbruk och kriminalitet.

Jan, som är vår äldsta informant har en sjukpension som han fick när han var drygt 30 år. Socialtjänsten ordnade en läkare som skrev det intyg som krävdes. Nu när han är drogfri och lever ett liv utan kriminalitet vill han bli av med pension. Han hoppas att kunna få ett arbete i någon av sina bröders verksamheter i framtiden. Pensionen ger 5000-6000 kronor varje månad och han berättar att han istället vill tjäna sina egna pengar. För honom kändes det som om socialtjänsten bara ville bli av med honom när han blev förtidpensionerad halvvägs till 40. För honom kändes det som om socialtjänsten var trött på honom och att han lika gärna kunde ta pengarna och knarka ihjäl sig.

Hans upplevelser skiljer sig från den beskrivning som våra informanter från socialtjänsten ger. Socialsekreterarna beskriver sitt arbete som de är en av de få som orkar stanna kvar under hela processen.

Informanten ställer sig frågande till att ge unga människor pension. Det är bättre att satsa de pengarna på en bra behandling anser han.

Lena har arbetat på industri, som chaufför och som kanslist. Numera har hon ett sjukbidrag som gäller ett tag till och efter det så hoppas hon kunna få ett lönebidrag för att kunna få ett arbete.

Hon kunde inte identifiera sig med de andra som arbetade. Hon säger sig inte ha något att komma med, när de pratar om semestrar och andra vanliga ”Svensson” företeelser.

---

⁴⁹ Goffman, Erving. (2007)

Goffman⁵⁰ beskriver det som den stigmatiserade aldrig vet vad de ”normala” tänker och känner för dem. De stigmatiserade vet aldrig om de skall bli avvisade eller accepterade av de vanliga.

Informanten berättar vidare om att hon tror att hon skulle kunna få hjälp av KRIS med arbete i framtiden då arbetsförmedlingen har en handläggare som arbetar speciellt tillsammans med KRIS.

När Mats fick ett sexårigt fängelsestraff blev han av med körkortet. Då han hade alla behörigheterna för tyngre fordon och hade försörjt sig som taxi, lastbils och busschaufför känner han blivit dubbelt bestraffad. Informanten anser att det var det enda sättet han kunde försörja sig på. Inne på anstalten fanns det en eldsjäl från arbetsförmedlingen. Han försökte hjälpa till men det tar alldeles för lång tid:

”Maskinen går för långsamt. Man hinner svälta ihjäl innan. På tre år borde man kunna förbereda en hel del.”

Informanten berättar att man måste anhölla om en telefontid för att ringa till arbetsförmedlingen. Sen tar det tre veckor innan man får reda på om man nekas eller om det bifalles. Om det bifalles så är det upptaget hos arbetsförmedlingen.

Informanten läste istället kurser på anstalten och uppger att det föll väldigt bra ut. Idag är han plattsättare och har våtrumslicens. Han uppger också att han försökt starta firma. Vidare menar han att ingen arbetsgivare vill anställa någon som har suttit på Kumla och att fastän man arbetar inne på anstalten så räknas det inte ens som arbetslivserfarenhet. När man sen fått ett arbete så blir individen ambivalent, skall han berätta eller inte, det kan bli som för informanten som inte berättade. Han var chaufför i sex månader utan ett enda problem men när det kom fram att han hade suttit på anstalt fick han inte längre ha dagskassan för han betraktades som opålitlig.

6.2.3 Boende

Boendesituationen hos informanterna när de släpps ut efter fängelsestraffet varierar. Bara en hade ett ordentligt boende efter sitt sista straff. Mats beskriver sin situation när han frigavs efter att ha avtjänat ett sex årigt straff:

”Nej. Jag bodde hos morsan. Morsans gubbe kom och hämtade mig på anstalten och jag hade en plastkasse... Jag gick ju ner till socialen men dom ville ju inte ha med mig att göra så jag åkte ner hit till Göteborg igen och bodde på en soffa hos en kompis.”

Efter att ha kontaktat socialtjänsten i sin uppväxtstad blev informanten tvungen att flytta ner till Göteborg igen. Han anser att socialtjänsten är skickliga på att skicka runt människor som de inte anser vara på deras ”bord”. När han får frågan om hur han hade velat att det skulle gå till under frigivningen menar han att det ”glappar” mellan instanserna. De finns ingen uppföljning. När han gjorde sitt första fängelsestraff anser han att han var ung och att det då borde ha blivit någonting ordentligt planerat för att förebygga men så var inte fallet. Informanten drar paralleller till situationen han är i nu då han har tre stycken socialsekreterare som arbetar med olika moment, en boendesekreterare, en behandlingssekreterare och en från försörjningsstöd. När informanten ringer till någon av dessa och vill ha hjälp med något så

---

⁵⁰ Goffman, Erving. (2007)

anser han att han bara blir runtkopplad och att det som skulle ta tio minuter istället tar tre till fyra dagar då de ska ta kontakt och kommunicera med varandra. Han menar att eftersom socialtsekreterarna ändå sitter i samma korridor borde de kunna gå in till varandra och fråga istället för att maila eller ringa varandra. Informanten beskriver processen som att det känns som han bara står och stampar, att det inte händer någonting. Istället väljer han då att gå direkt till enhetschefen för att få ett svar. Nu bor han på ett referensboende genom KRIS.

Den andre mannen vi har intervjuat, Jan, hade en lägenhet tillsammans med sin sambo när han blev frihetsberövad senast och den var kvar när han kom ur igen. Informanten berättar att han fick en vårdvistelse (fd § 34) på ett behandlingshem, under de sista månaderna på fängelsestraffet. När strafftiden var avtjänad stannade han kvar på behandlingshemmet och avvaktade för att inte gå ut för tidigt. Han sov en dag i veckan hemma och sedan utökades det till två dagar och så vidare. Allt för att inte falla tillbaka till drogerna och kriminaliteten igen. Detta pågick i nio månader innan han flyttade tillbaka till sambon helt. Informanten berättar att förr på 60-70 talet fanns det lägenheter som frivården kunde använda men att de har försvunnit. Frivårdsinspektörerna bekräftar denna historiska tillbakablick. Inspektörerna anser att de insatserna de inte kan hjälpa till med är den ekonomiska biten och boendet. Förr, menar en av inspektörerna som arbetat länge, kunde de ringa upp en hyresvärd och diskutera en klient men det verkar inte vara möjligt längre med dagens hårda bostadspolitik i Göteborg. Informanten anser att han hade tur då han hade ett boende när han frigavs. Han berättar om hur det ser ut för andra:

”Där har vi ju det stora problemet va’. För att även om dom är motiverade, och även om dom har varit drogfria hela straffet så slussas dom ut i ungarshotell, till såna här jourboenden, till baracker som är fulla med narkomaner, och där dom då skall bo och sköta sig”

Han menar att antingen får de flytta in på härbärgen eller jourboenden och att missbrukarna har det svårt att hålla sig bort från drogerna där. Finns det inte något sådant boende så flyttar de in till någon bekant som missbrukar och då blir det ännu svårare.

En insats som socialtjänsten utför får enligt socialtjänstlagen inte avslås på grund av ekonomisk orsak. Inspektörerna menar att det är ekonomin som är anledningen till att det har blivit restriktivt men det får man inte tala om. Därför menar de att det talas om icke-frågor. Att socialtjänsten avslår vårdinsatsen för att en klient inte är tillräckligt motiverad eller med att det räcker med en öppenvårdsinsats fast det egentligen är ekonomiska frågor.

Frivårdsinspektörerna berättar om ett fall de hade där en person som var på väg att avtjäna klart sitt fängelsestraff hamnade i kläm mellan olika kommuner. Klienten bollades runt mellan socialtjänsten i en mindre stad och Göteborg. Detta pågick under en tid och när det var två veckor kvar av straffet, blev det klart att det var småstaden som han tillhörde. Under den tiden hade hela vårdplaneringen gått till spillo. Frivården kunde inte göra någonting. Klienten ville till Göteborg och få behandling där men småstaden sa då nej för det fanns adekvat hjälp att få av socialtjänsten där. Klienten lyckades ordna ett eget boende i Göteborg och frivården lyckades ordna med att socialtjänsten i den mindre kommunen skulle betala för möbler och boende första månaden så han kunde skriva sig i Göteborg. Frivårdsinspektörerna anser att det tog alldeles för lång tid och energi för detta när det hade kunnat lösas direkt.

En liknande berättelse kan Lena beskriva. Efter avslutad behandling hade hon en bekant på Räddningsmissionen som hade en referenslägenhet med tillsyn tom i Göteborg. Lägenheten var hennes om socialtjänsten betalade men eftersom hon tillhörde en mindre kommun utanför

Göteborg ville de inte betala, utan de hänvisade henne till kommunens egna öppenvårdsprogram med boende. Problemet med det var att hennes före detta pojkvän som var aktiv missbrukare samt hennes före detta langare också skulle bo där. Informanten insåg att vara drogfri där skulle bli omöjligt. Hon tog då kontakt med en stadsdel i Göteborg som hon bott i tidigare och där hennes mamma bor. Socialtjänsten sa att det gick bra att flytta dit om hon hade pengar med sig. Så hon flyttade in hos sin mamma och lovade att det inte skulle ta lång tid innan hon skulle kunna flytta till Räddningsmissionens lägenheten (som Räddningsmissionen lovade hålla åt henne). Efter en månad hade det inte löst sig mellan socialtjänsterna som bollade henne fram och tillbaka. Hon var tvungen att flytta ut till en numera drogfri bekant och bo på soffan. Länsstyrelsen gick sedan in och beslutade att stadsdelen i Göteborg var den ansvariga kommunen. Under tiden tvisten pågick fick informanten matpengar samt tusen kronor till hyra hos sin mamma. Räddningsmissionen fick inte ett öre på två månader och informanten anser att det var ren tur att hon tillslut kunde flytta in. Numera har hon kommunalt andrahandskontrakt och om 18 månader omvandlas kontraktet på lägenheten till hennes egen.

6.2.4 Kontakter med professionella hjälpare

Alla våra ex-interninformanter har en lång historia med kriminalvården och socialtjänsten. I svaren har även andra organisationer som narkotikapolikliniken och sjukvården cirkulerat. Det finns flera aktörer i sammanhanget men vi har valt att koncentrera oss på kriminalvården och socialtjänsten.

Alla informanterna beskriver att de haft både bra och dålig kontakt med professionella kontakter. De menar att förhållandet till professionella beror på människan oavsett vilken organisation de arbetar för. Om människan som arbetar professionellt är drivande, förstående och kunnig blir kontakten bra. En av informanterna benämner dem som eldsjälar. Alla informanterna beskriver negativa sidor också. Hur de har upplevt de professionella som trötta, byråkratiska och långsamma. Lena beskriver att kontakten med socialtjänsten är en trygghet. Mats beskriver att han helst vill slippa men är tvungen.

Jan berättade tidigare om när han fick sjukpension så försvann socialtjänsten från hans sida. Då har han med ett tjugotal fängelsestraff bakom sig haft mer kontakt med anstaltspersonalen. Han berättar att han hade en och samma kontaktman de sista elva påföljderna. Han beskriver kontaktmannen som kunnig och engagerad men att han blev förolämpad när kontaktmannen blev besviken för att han inte fått lite längre straff. Men när han fick ett tre år och nio månader långt straff insåg vad kontaktmannen menade. Nu kunde personalen arbeta på ett helt annat, långsiktigt sätt med honom.

Jan fortsätter att berätta om behandlingshemmet han var vårdvistelseplacerad på de sista av månaderna av sitt sista straff. Personalen där var enligt honom också före detta narkomaner. De hade många års drogfrihet bakom sig. Mats beskriver också hur personal inte har någon kunskap om missbruket. Han använder begreppet ”beroendemänniskor” för att förklara de som har förståelsen för ett beroende. Det vill säga sådana som har kommit i kontakt med beroende på olika sätt. Goffmans⁵¹ stigma teori kan beskriva det som om de trivs bäst i den grupp med människor som delar eller har delat samma stigma, av osäkerhet för vad andra ”normala” individer tänker och tycker.

---

⁵¹ Goffman, Erving. (2007)

Enligt våra informanter har det varit enkelt att lura frivården. De har ringt till sina övervakare och pratat och så har allt varit bra, fastän de var tillbaka i missbruket. Lena beskriver det så här:

”Där utsågs till övervakare en massa konstiga människor som man kunde dribbla bort hur lätt som helst. Jag vet inte hur många tanter jag har haft som övervakare som jag har föregått dem då och ringt upp dom en gång i veckan och (Härmar ett samtal) ”Allt är jättebra!”

Två av våra informanter har haft varsin frivårdsinspektör som de anser har varit skickliga och handlingskraftiga. De två har hjälpt dem i deras strävan efter att komma ur det utanförskap som droger och kriminaliteten blir. Båda informanterna pratar här om att de har nått en brytpunkt där de bestämt sig för att inte leva det gamla livet utanför samhället. Efter att ha nått den brytpunkten har de båda mött frivårdspersonal som de anser har hjälpt dem. Frivårdspersonalen har en liknande åsikt. De berättar att de ibland får vänta ut klienterna tills de är redo för förändringar i sitt leverne. Frivårdsinspektörerna menar att de stödjer klienten under förloppet men samtidigt sår de frön till ett liv utan kriminalitet och droger under processens gång och att de är redo när brytpunkten kommer. Enligt dem måste många slå i botten som de kallar det för att få ett uppvaknande. Socialtjänsten menar också att klienterna måste komma fram till ett beslut, att de måste vara motiverade för att avsluta sitt missbruk.

Jan Blomqvist beskriver i sin bok ”inte bara behandling”⁵² synen på varför människor tillslut väljer att försöka göra något åt sitt missbruk. En del anser att individen måste slå i botten medan andra beskriver det som en lång process. Blomqvist beskriver att ”slå i botten” som en ”omvälvelse” där individen tror att om inte missbruket upphör kommer livet att avslutas abrupt. Författaren fortsätter med att beskriva forskning som visar att mellan en fjärde- och tredjedel av de som slutat missbruka har gjort det genom att i etapper trappa ner intaget.

En av våra informanter var med om en tragisk och livsomvälvande händelse när han var arton år gammal. Efter händelsen kontaktade socialtjänsten informanten för att ge råd och stöd. Enligt informanten kändes det som något de gjorde bara för att de behövde det. De frågade han hur han mådde och han svarade bra. Efter några meningar var samtalet slut. I efterhand beskriver han känslan som att han inte visste vad han var, om han var ledsen eller inte. Han var bara förvirrad. Han beskriver sin övriga kontakt med socialtjänsten som sporadisk. Enligt honom löser kriminella de saker socialen har hand om på sitt eget sätt.

Frivårdsinspektörerna är kritiska till den egna organisationen som de menar blandar ihop medel och mål. De känner att de inte har tillräckligt med tid till att syssla med motivationsarbete och klientkontakt. De menar att de anpassar arbetsstället till datasystem istället för klienterna, vilket leder till ett instrumentellt förhållningssätt och att de uppfattar att det nästan viktigaste för dem är att sköta administrationen, att tillfredställa statistiken vilket leder till att klienten glöms bort.

Tidigare fanns det socionomer på anstalterna enligt frivårdsinspektörerna. De togs bort under 90-talet och kontaktmännen skulle sköta deras arbete. Numera ligger det på kontaktmännen att sköta urinprovstagning, vakta rastgården, hålla kontakt med socialtjänsten och frivården. De skall vara både säkerhetstänkare och behandlare vilket enligt informanterna är en omöjlig kombination. De har tankar om att kontaktmännen bör specialiseras så de bara utför arbetsmoment med klienthjälp som motivationsarbete och planering och att det finns andra som sköter säkerhetsdelen. Det finns enligt frivårdsinspektörerna en undersökning som visar

---

⁵² Blomqvist, Jan. (1999)

att den tid som läggs ner på rent kontaktmannaarbete på anstalterna är ca två procent. Resten är dela ut mat, gå runda och liknande. Det här är en uppgift som vi inte kan verifiera, men den styrks av anstaltspersonalen som bekräftar att kontaktmännen inte hinner med alla arbetsmoment och att bland annat planeringen kan bli lidande. De anser att det inte finns tillräckligt med tid och resurser.

6.2.5 Samarbetet mellan de professionella hjälparna

I informanternas svar kan vi utläsa att de anser att samarbetet mellan socialtjänsten, frivården och anstalterna fungerar olika beroende på vem det är som är handläggare.

Lena beskriver hur samarbetet mellan frivården och socialtjänsten fungerade jättebra i början av utslussningen. Det berodde enligt Lena på den frivårdsinspektör som var hennes handläggare. Socialtjänsten lyssnade på frivårdsinspektörens erfarenhet av klienten och av klientens före detta pojkvän. Men när hon var tillbaka i hemstaden valde socialtjänsten att inte gå på frivårdsinspektörens rekommendationer utan ville placera henne på ett mellanvårdhem där hennes drogande före detta pojkvän och langare bodde. Vi frågade vad hon tror att det berodde på att de inte lyssnade på henne:

”Prestige, litegrann, kändes det som. Om jag inte gjorde som dom ville så, nä. Dom kunde inte ge sig. För dom måste ha sett i mina papper att det verkligen var mitt liv det handlade om. Jag känner att jag blev en småstadsmänniska på dom här åren. Jag tycker inte alls att det är så häftigt att bo i Göteborg. Jag vill så småningom ut på landet igen. Så det handlade bara om att rädda mitt liv och dom lyssnade inte på det. Tyckte jag i alla fall.”

Mats tycker inte alls att samarbetet har fungerat. Han menar att det inte ens funkar mellan de tre socialsekreterarna han har just nu, trots att de sitter i samma korridor.

Jan tycker att häktet, anstalten och frivården arbetar tillsammans bra. Han tror att det beror på att de tillhör samma organisation. Men när det kommer till socialtjänsten så menar han att allt är så sekretessbelagt från kriminalvårdens sida att det blir svårt för socialtjänsten att få kontakt. Han berättar bland annat om problemen med att få kontakt med socialen inifrån fängelset. Eftersom Jan inte hade någon socialtjänstkontakt när han påbörjade sin påföljd var han tvungen att skaffa sig en inifrån fängelset. Jan fick tillstånd att ringa socialtjänsten för att skaffa sig en kontakt där. Han har inte haft någon kontakt med dem på 20 år, de svarade att det inte går riktigt till så, utan att Jan får komma på ett nybesök. Vilket av naturliga skäl inte går eftersom Jan sitter i fängelse.

Personalen som arbetar på anstalt bekräftar att om en intern skall ringa måste samtalet godkännas först men är det ett myndighetssamtal kan kontaktpersonen hjälpa till med både samtalet och tiden klienten och socialtjänst eller frivården skall träffas. Men samtidigt säger de att man inte kan hålla på att ringa myndigheter hela dagen heller. Det är en fråga om tid och resurser.

En av frivårdsinspektörerna beskriver hans egna svårigheter att få kontakt med socialtjänsten:

”Det är telefonsvarare, möte, återkommer.”

Han att säger att det är väldigt ovanligt att han får tag på socialtjänsten vid första försöket, men tillägger snabbt att det är likadant på hans egna arbetsplats, frivården. Informanten tycker att organisationerna fjärrar sig från klienterna genom telefonerna, mötena och telefonsvararna.

Även våra informanter från frivården menar att samarbetet med socialtjänsten är olika beroende på den person som är handläggare där. Han anser det ser olika ut och att de har olika

förutsättningar. Svårigheterna att samarbeta med socialtjänsten tycker han skiftar över tid och med vilken stadsdel det är. Han säger också att det kan bero på chefer eller enskilda anställda. Han nämner en stadsdel vilken han anser att samarbetet fungerar bra med. Att det fungerar så bra tror han mycket beror på att de har utökad delegation och får ta egna beslut i frågor om exempelvis vårdvistelse. Han berättar att för 10-15 år sedan hade de ett utökat samarbete med socialtjänsten, men att numera kan det ta tre till fyra månader att få till ett möte. Men han säger att det är bäst att inte starta krig mot socialtjänsten utan att vara "on speaking terms" med dem för annars blir det bara pajkastning. Han anser dock inte att problemen uppstår mellan organisationerna utan att det handlar om relationen handläggare emellan.

Frivårdsinspektören efterlyser en dialog om hur organisationerna skall samverka och samarbeta istället för att det görs dyra omorganiseringar. Enligt honom har alla stadsdelar en egen organisation och styr sin verksamhet ur ett företagsekonomiskt perspektiv, när de egentligen borde se problemet ur ett nationalekonomiskt perspektiv. Eftersom det är de stadsdelar med mest missbrukare som har sämst ekonomi borde staten vara den som skjuter till medlen för missbruksvården. Då skulle frivården slippa det ekonomiska krånglet med socialtjänsten.

Något som våra informanter på socialtjänsten inte ser som någon större svårighet, men som frivården och anstaltspersonal kan uppleva som ett problem, är säkerhetsstänket kring anstaltarna. Både frivårdspersonalen och anstaltspersonalen vittnar om att säkerhetsstänkandet har ökat med åren. Både frivården och anstaltspersonalen skyller det på de spektakulära rymningar som har blivit så uppmärksammade i media. Förutom att frivårdsinspektörerna sällan har tid att åka ut på anstalterna för att träffa klienterna, så förvånas det av att det på en del fångelser numera tar över en halvtimme bara att komma in genom centralvakten. Eftersom klienterna kan vara placerade över i stort sett hela Sverige så går mycket värdefull tid åt till bara resorna.

Våra informanter på anstalten menar att säkerhetsstänket också kan påverka utslussningsplaneringen. En del interner som närmar sig frigivning har svårt att få några permissioner. Detta på grund av beslut från huvudkontoret i Norrköping, som då gjort bedömningen att risken för återfall i brott eller rymning är för höga.

Frivårdsrepresentanterna berättar att individens tid i frihetsberövat tillstånd skall vara en vårdkedja. Men frivården som är med och planerar och deltar under utslussningsfasen blir det komplicerat att sköta sina uppgifter. Dels vet de inte om individen är kvar på anstalten för de flyttas runt om de missköter sig dels kan de inte planera någon utslussning om internerna inte får någon permission eller om de inte får flytta till en anstalt med lägre säkerhetsklass. Informanterna från anstalten anser att det handlar om att kriminalvården vill undvika medial uppmärksamhet. Frivårds och anstaltsinformanterna är eniga om att det handlar om att så länge klienterna stannar kvar i kriminalvårdens förvar hela straffet och inte gör något brottsligt under permission, så har kriminalvården gjort sin del. Klienterna kan sen släppas ut direkt när de har avtjänat sitt straff och då är de inte längre kriminalvårdens ansvar. En av frivårdsinspektörerna citerar politikern Alice Åström (V) som en gång skall ha sagt:

"...det är konstigt att dom är farliga sista dan dom sitter på kåken, sen dan efter när dom muckar så är dom inte farliga längre."

6.3 Exitprocessen

6.3.1 Det första tvivlet

Vi har i våra informanternas berättelser hört hur de under tiden som missbruket pågått, inte har varit mottagliga för omgivningens försök att hjälpa. Jan berättar:

”För jag var ju... alltså... jag var nog en ganska jobbig klient för dom. Sådär... hur dom liksom försökte motivera mig att sluta knarka och så... Det är ju..det var ju som att hålla vatten på en gås...” ”Alltså, jag hade ju inte dom tankarna för jag visste inte att det gick. Jag visste inte att det var möjligt.”

Han beskriver att han inte såg någon väg ut ur missbruket:

”Jag gjorde väl några tafatta försök att sluta knarka men... men det gick ju så långt att jag slutade försöka att sluta också va’... Så till slut... de... alltså de sista 15 åren... (paus) Så var jag var övertygad om att jag skulle dö i det här va’. Att det inte fanns någon väg ut. Och det här med att ta sprutorna och så liksom... (...) I och med att jag hade levt i det så länge va’ så... det... för mig var det inte annorlunda eller konstigare att ta en spruta än att äta en rostad macka va’. Det var en lika stor del av min vardag som att äta. Eller duscha eller göra något annat.”

Frivårdsinspektörerna och socialsekreterarna menar att det är svårt att nå fram till personer som inte är motiverade till förändring. Anstaltspersonalen tror att just motivationen saknas hos de som återfaller och uttrycker det som att de är mitt uppe i sitt missbruk och att de inte är ”färdiga” med det. Ingen av de professionella menar heller att det går att tvinga någon till förändring utan att de måste vilja själva. En av informanterna säger så här:

”Ofta så krävs det ju tålamod och is i magen. Tålamod är en bra tillgång i den här jobbet. Att vänta ut klienter (...) Det kan ju ta flera år innan en klient kommer dit hän, när sin personliga botten och vill lämna va... och se den här nedgången, gradvis, hur det går illa och så. Och föröka att efter den vägen bara stanna vid att så frön som skall kunna växa och inte gå in med en massa åtgärder när klienten inte vill. Det kräver tålamod.”

En av de professionella vi intervjuade menade också att ”timing” var viktigt:

”Dom flesta av våra klienter är vanliga hyggliga människor. Dom vill komma ifrån sin tillvaro, sen finns det olika personliga... eller förutsättningar dom har för att fixa det va. (...) De har inte de rätta verktygen, inte de rätta incitamenten och förutsättningarna för... och det är så mycket som skall pussla... det är så mycket som skall tajmas. Det handlar inte bara om att bli drogfri (...) Det är så mycket pusselbitar som måste falla på plats, samtidigt på något vis.”

Ebaugh⁵³ beskriver det första steget till roll-exit som att personen börjar uppleva tveksamhet till den roll han är bärare av. Det finns enligt henne flera olika orsaker till att denna tveksamhet väcks som exempelvis besvikelser eller drastiska förändringar i förhållanden men också specifika händelser. Lena berättar att hennes och sambons hus brann ner och menar att den händelsen kan ha påverkat henne att försöka sluta men att det var först senare hon tog steget.

---

⁵³ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

För Mats började funderingarna efter sista fängelsestraffet då han bestämde sig för att aldrig mer sitta i fängelse. Tiden på fängelset hade varit fylld av våldsamheter och droger. Han visste att han aldrig ville tillbaka men fortsatte trots det att begå brott och använda droger ytterligare några år.

Ebaugh⁵⁴ menar att processen till en början är omedveten för att när tvivlet blir starkt nog, bli allt mer medveten. Våra informanter har berättat om hur det för dem blev allt mer tydligt vilka negativa följder deras kriminella liv fick. De nämner saker som våld, rån, otrygghet, hot, risk att dö, försämrad hälsa, destruktiva förhållanden, våldsamma gripanden och fängelsedomar.

Mats berättade för oss att han i mångt och mycket levde ett dubbelliv, ett kriminellt och ett där han har jobbat och varit skötsam. Han berättar hur jobbigt det var att hela tiden behöva förhålla sig till två världar och rädslan för att de två världarna skulle svänga samman. Mats förklarar:

”Det har ju varit ett sånt stressat liv och jobbigt allting så till slut så funkade inte det i slutändan vet du. Det går ju inte. Det hänger inte ihop i slutändan. Det blir för allvarliga konsekvenser.”

För Mats har rädslan för ensamhet också varit stor:

”Jag har inte haft relationer, det har bara varit en konsumtion, som jag ser det. Det är fruktansvärt egentligen, för nånstans i slutändan sitter man ju ensam kvar. Det är min största rädsla att sitta där 70 år gammal i en lägenhet och inte ha nån, inte en endaste människa att ringa. Då dör jag hellre.”

Det är svårt att avgöra hur mycket av det som våra informanter berättar är så som de förstått sin situation i efterhand och hur mycket i den här processen som har varit omedveten.

Ebaugh⁵⁵ har i sitt material funnit att en person, som befinner sig i denna delen av processen, omedvetet sänder ut signaler till omgivningen om att han är otillfredsställd i sin nuvarande roll. Hon kallar dessa signaler ”cues” som kan översättas på svenska till ”repliker” och syftar på en persons verbala och ickeverbala uttryck som syftar till att ge andra som befinner sig på ”scenen”, en bild av personen.

Vi har haft svårt att hitta denna typen av tidiga och omedvetna cues i vårt material, kanske just för att de har varit omedvetna. Lena berättar om ett tillfälle då hon sökte hjälp för att bearbeta en tidigare relation där hon blivit svårt misshandlad. Hon var tydlig med att hon inte ville prata om sitt missbruk, men det gjorde terapeuten ändå, vilket gjorde Lena besviken. Att söka hjälp för något annat än det som är grundproblemet kan enligt Ebaugh⁵⁶ vara ett sätt att visa omgivningen att man vill ha en förändring.

Hur signifikanta andra reagerar på dessa signaler är av stor vikt. Individens beslut att försöka förändra sin roll är individuellt men att det tas i en social kontext. Om reaktionen från de signifikanta andra, på de cues som personen sänder ut, är av negativt slag så kan processen sakta ner eller helt avstanna. Både frivårdsinspektörerna och socialsekreterarna har berättat för oss om hur tunna klienternas nätverk ofta är. En av dom säger så här:

”För en del av klienterna så består nätverket bara av professionella. Och jag tror att vi är väldigt viktiga för många klienter. (...) Vi kanske inte kan minska

---

⁵⁴ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

⁵⁵ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

⁵⁶ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

kriminaliteten och förhindra återfall men vi är duktiga på att bygga kontakter med våra klienter.”

Det socialsekreterarna gör och säger betyder också ganska mycket för den här gruppen klienter. De före detta intagna har allihop stött på människor som inte har trott på deras ambition och önskan till förändring. De upplever till exempel att socialtjänsten ibland utan vidare viftat bort deras önskningsom behandling med anledningen att de inte är motiverade nog. Ibland har socialtjänsten ställt upp hårda krav för att gå med på en behandling. En månads drogfrihet på ett häkte räckte inte för Lenas socialsekreterare. Hon skulle istället lämna urinprov under sex månader för att ens komma ifråga för behandling. Hon orkade inte hålla emot utan började droga igen efter ett par månader.

Jan säger så här om att försöka få hjälp av socialtjänsten:

”Man blir ju så trött att man nästan ger upp ibland, det kan jag ju säga. Men (...) min kontaktman hjälpte mig mycket med detta å så.”

Mats svarade så här på frågan om omgivningens syn på honom påverkat honom att fortsätta eller sluta begå brott:

”Fortsätta mer. Nä, men jag är ju utdömd och i och med att man är utdömd så tappar man ju... självkänslan och liksom... allting. Jag har varit utdömd av alla, av sociala, mina vänner, mina bekanta.”

Skulle personen istället mötas av positiva reaktioner så kan processen skyndas på. Att Jans kontaktman på anstalten hela tiden trodde på honom, trots att han hamnade på anstalten om och om igen, hjälpte kanske honom att få det självförtroende som behövdes för att våga ta ytterligare steg.

Bilden blir lite dubbel när Mats säger att, när vi blir socionomer, så skall vi inte lyssna så mycket på de klienter som bara lovar en massa. Vi skall istället lyssna mer på de som pratar om tillfrisknande för de vet vad det handlar om.

6.3.2 Söka alternativ

Vid någon punkt börjar personen att medvetet söka efter alternativa roller.⁵⁷ Som vi berört tidigare så hade informanterna svårt att se några alternativ under ett pågående missbruk. De verkar mest ha en känsla av att de måste sluta missbruka för att överleva. Både socialsekreterarna och frivårdsinspektörerna pratade om att deras roll är att visa på de alternativ som finns. Båda frivårdsinspektörerna uttryckte dock sin oro för de klienter som ingår i kriminella gäng:

Vi har ju ingenting att erbjuda (...) det är ju ofta så att man måste ha nånting att erbjuda som är bättre än det andra och det har vi inte.

Först sedan alternativen börjat bli synliga, och dessutom uppfattas som möjliga alternativ, har informanterna kunnat börja väga alternativen mot varandra.

Genom de representanter från KRIS som besökte anstalten där Jan satt, fick han se att det var möjligt att sluta begå brott och missbruka:

”...när jag såg dom här grabbarna som kom in, det var ju mina gamla vänner va’. Det kunde vara elaka jävlar, en del utav dom. Stygga människor och så. Men som har vänt totalt va’. Så ifrån dom här mänskorna som har varit väldigt våldsbenägna å allting, började krama mig va’. Liksom hallå! Jag såg glädjen

---

⁵⁷ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

och godheten i deras ögon. Tänkte jag bara: Wah! Det här vill jag också ha alltså!”

Socialekreterarna pratade om just exemplets makt. Hur viktigt det är att missbrukaren får se att det faktiskt är möjligt att bli fri från drogerna.

Mats säger också:

”...jag kan ju bara föregå med ett gott exempel, visa att det fungerar och så kan jag berätta hur jag har gjort och sen får dom ju haka på det om dom vill va.”

För Lena blev det drogfria livet ett möjligt alternativ när hon vid ett tillfälle hade fotboja, och därför var tvungen att vara drogfri. Plötsligt kände att hon faktiskt mådde bra av att vara drogfri.

Sådant som tidigare har uppfattats som positivt i den nuvarande rollen börjar nu omvärderas av våra informanter. Tidigare har till exempel pengarna man fick på att göra brott, uppvägt de negativa följderna som att man hela tiden måste vara orolig för att bli tagen av polisen. Så här berättar en av informanterna:

”En kriminell han går ju ut och arbetar också, fast på sitt sätt. Och när man sitter där med belöningen så är det ett självförverkligande i sig själv fast det är kriminellt då va. (...) Det är det som är så farligt för det blir ett beroende i sig, att det är ett självförverkligande för du mår bra efter vissa situationer. När du har klarat dig och polisen inte tar dig...”

De cues som i den tidigare fasen oftast skedde mer eller mindre omedvetet sker nu på ett mer medvetet plan.⁵⁸ Det kan exempelvis vara att man aktivt söker hjälp som Lena gjorde när hon upptäckte hur bra hon mådde av att vara drogfri. Genom att söka hjälp så säger man till andra att ”jag är beredd till förändring”.

Återigen är det viktigt för processens fortgående hur familj, vänner och andra viktiga personer reagerar på ”meddelandet” som personen sänder. Alla de före detta intagna har också berättat om olika professionella som de har uppfattat har trott på dem och lagt ner tid och engagemang i hjälpanDET. Man har inte fått allt man har velat ha men man har i alla fall känt sig respekterad. Man kommer ihåg dessa tydligt och nämner dem ofta vid namn vilket tyder på att de haft stor betydelse för informanterna.

Under den här delen av exit-processen övar personen sin tilltänkta roll. Det kan vara inbillade eller tänkta övningar som dagdrömmeri men också övningar i det verkliga livet.⁵⁹ De otaliga försök att bli missbruksfria som våra informanter gjort kan tolkas som att de övar den nyktra och ickekriminella rollen. Så här berättar en av informanterna om sina återfall:

”13 år på raken var det väl det återfallet.”

J: ”Men du har haft flera?”

”Jag har haft två perioder, en på fem år och en på nästan åtta, rena perioder, när jag jobbat och skött mig och skaffat sambo och hus.”

⁵⁸ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

⁵⁹ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

6.3.3 Vändpunkten

Hos personer som genomgått en exit-process kan man ofta identifiera någon form av vändpunkt (turningpoint⁶⁰) då man har tagit det slutgiltiga steget. En vändpunkt kan vara en särskild händelse men kan också ske gradvis. Hos våra informanter kan vi se båda varianterna. Jan bestämde sig när han fick ett långt straff för att göra ett försök på riktigt. När Mats fick en son så bestämde han sig för att börja ta hand om sig själv för sedan kunna ta hand om sin son:

”Jag tog ett beslut innan jag blev pappa, att jag skulle sluta med droger och så, jag försökte verkligen men det gick ju inte. Men sen när jag blev pappa då ramlade nånting mer ner.”

Lena tog sitt beslut när hon satt häktad. Hon kommer ihåg det tydligt och kommer till och med ihåg datumet:

”...då fick jag bara nåt att nä nu är det bra. Nu vill inte jag längre. Och det har jag aldrig känt förut, att jag inte vill. Jag har känt att jag BÖR inte knarka längre. (...) Ja, hade jag vart religiös så hade jag sagt att det var gud men det var nåt annat.”

Vändpunktens funktion är ofta att fungera som ett offentliggörande av beslutet men också för att mobilisera de resurser som krävs för roll-exit.⁶¹ Våra informanter har offentliggjort sina beslut på något sätt, bland annat genom att söka sig till NA och KRIS. Lena tog det svåra beslutet att bryta med sin man som inte ville sluta missbruka.

På frivården berättar man hur känslig situation det är när man bestämt sig för att sluta. Ofta är klienterna väldigt ensamma och då är det lätt att ta ett återfall. Ett offentliggörande kan på så sätt hjälpa till att mobilisera de resurser som behövs för att genomföra exit-processen. Jan ringde sin mamma och bröder som han valt att inte ha kontakt med tidigare under sitt missbruk:

”...jag fick plats på en behandlingsanstalt, då såg jag lite ljus i mörkret. Jag liksom började ana att det här kan gå vägen. Och då ringde jag upp dom. För det har ju...jag har ju velat bryta med det här ganska länge men inte liksom haft förmågan till det. Och när jag då ringer dom och säger att nu har jag fått ett så långt straff så att jag tror att jag skall kunna göra något åt mina problem, så blir dom ju jätteglada. Och stöttade mig genom hela fängelsestraffet och även efter då.”

Ebaugh menar att det är många känslor som dyker upp i och med vändpunkten. Alla våra informanter har känt en lättnad över att äntligen ha vänt sig bort från missbruket men uttrycker samtidigt att de måste vara vaksamma så att de inte trillar tillbaka. Mats berättar också att han ibland kan sakna vissa saker:

”Det är rätt tråkigt imellanåt att känna att jag inte kan ta nåt sinnesförändrande medel nåt mer. Å andra sidan så vad fan skall jag ta det för? Jag har ju fått i mig för säkert två livslängder. Så det räcker nu va.”

⁶⁰ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

⁶¹ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

6.3.4 Att skapa exrollen

Det sista steget i exitprocessen går enligt Ebaugh⁶² ut på att skapa och anpassa sig till exrollen. Det intressanta med ex-rollen är just den spänning som uppstår mellan en förändrad individ och de förväntningar som omgivningen har på individen utifrån den gamla rollen. Individen hamnar i ett slags ingenmansland där de varken är kriminella eller icke-kriminella.

Jan har en positiv vinkling på ex-rollen men menar också att det kan skilja sig mellan olika sammanhang:

”Jag har levt så länge i den här världen så jag har nog formats i min identitet utav det. Det behöver ju inte vara något negativt att ha den identiteten. Att vara fd kan ju vara att man gjort en bedrift. Att sitta här är rätt unikt och det är jag tacksam för.”

”Jag ser inte det som ett problem. Jag blir inte illa bemött. Jag får bara mycket positiv respons på att jag lyckats ta mig ur det. Jag framträder bara i dom sammanhangen. Det kanske skulle vara annorlunda på Volvo bland den arbetande befolkningen. De har ju aldrig älskat oss.”

Lena berättar så här om ex-rollen:

”Jag känner att jag är en före detta kriminell, det gör jag. Jag har fortfarande ett sånt intränat mönster i mig som gör att om jag går förbi en bil så tittar jag in. Nu ser jag att det ligger elva laptopar och går förbi och registrerar, men jag gör inget idag.

”Så håller jag på att jobba bort att man kommer in i en affär och direkt söka av att: ”Wow, här skulle jag kunna plocka med mig hela kassan.” Tankar kommer.”

Våra informanter har vittnat om hur de bedömts av arbetsgivare som om de fortfarande var kriminella. Ett dilemma som hör till att skapa en ex-roll är om man skall berätta för arbetsgivare om sitt tidigare liv eller inte. Mats berättar så här om hur han får kämpa med omgivningens förväntningar på honom som exkriminell:

”Men nu har jag äntligen en utbildning. Jag har läst ikapp skolan. Jag har gjort allting liksom. Så jag skall vara en fungerande... men jag har ju fortfarande ett sånt jävla motstånd från... Jag måste överprestera hela tiden för att jag nåsin skall... En normal människa måste vara här men jag måste vara HÄR upp för att bli accepterad på den nivån, och det är det så är så jäkla skrämmande. Det tycker jag inte är okej alltså. Jag kan gå och lämna urinprov, jag gör allting idag, men ändå blir jag inte accepterad. Därför försöker jag inte gå ut i allmänheten... Men så kan det komma ut på annat håll och då blir det ett jävla liv och så blir man straffad för att man hållit käft då istället. Det är alltid en sån... Jag går i alla fall på en balanslina hela tiden. Jag måste vara vaken hela tiden med vad jag säger och gör, vilka jag umgås med.

En del av att skapa sin ex-roll är att byta bekantskapskrets.⁶³ Alla våra informanter berättar att de lämnat sina kriminella och missbrukande kamrater. De känner att de måste för att klara av att hålla sig ifrån missbruket och kriminaliteten.

På frågan om han umgås med sina gamla vänner svarar Jan:

---

⁶² Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

⁶³ Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988)

"Jag gör ju inte det. Jag väljer ju att inte umgås i dom kretsarna. När jag stöter på dom så säger jag naturligtvis hej. Men jag håller distansen och bjuder inte med dom på en fika."

K: "Varför gör du det?"

"Det är ju för att skydda mig själv och min drogfrihet. Den måste jag ju vara jätterädd om. Jag skulle säkert klara av att ta en fika men eftersom jag inte har något intresse av vad dom håller på med eller deras kriminalitet eller hur mycket dom knarkar så ger det inte mig nånting heller."

Jan och de andra informanterna känner att de inte längre har något gemensamt med de gamla vännerna. Istället umgås de hellre med andra ex-kriminella eller ex-missbrukare. Mats berättar vilka han helst umgås med och varför:

"...med dom som har ungefär samma bakgrund som mig. För att jag kan identifiera mig med dom. Identifikationen är väldigt viktig för en beroende då. Att få känna att det jag säger det har nån förståelse för va, för dom har varit med om liknande situationer. Det är ju det som saknas på socialen så det är för lite beroendemänniskor som har kommit så långt i det hära..."

Enligt Ebaugh är det vanligt att alkoholister ofta vänder sig till självhjälpsgrupper där de kan relatera till andra "ex". Alla våra informanter är engagerade i KRIS och åtminstone två av dem i NA. Hur det skulle sett ut om vi sökte våra informanter på annat håll vet vi inte, men så här säger våra informanter om att vara på KRIS:

"Man kan vara sig själv hela tiden."

"Här har jag ju då, i den här föreningen, hittat människor som har en liknande bakgrund som jag och som också har slutat med droger och kriminalitet. Och vi har ju då... På den affischen ser du där: "KRIS – Hederlighet, Drogfrihet, Kamratskap och Solidaritet". Och det e' ju då fyra honnörsord vi lever efter vi som e' här nere. Och då vet jag det att när jag kommer hit så behöver jag aldrig liksom vara orolig för att här inne skall jag möta påtända människor va'. Nä, nä! Det kan jag vara helt trygg med. Hederlighet, jag vet att allihopa här... lever hederligt idag. Vi betalar till och med på spårvagnen va'."

Ebaugh menar att vissa individer kan vara bättre än andra på att skaka av sig förväntningarna på sig utifrån gamla roller, och att det till exempel har att göra med om det går att se på personen vad han eller hon haft för roll. Det har också att göra med hur ofta man blir påmind om sitt gamla liv.

Några av informanterna tror inte att de kommer att kunna känna sig som icke-kriminella. Omgivningens syn på dem spelar in. Så här säger Lena:

K: "Men din familj, ser dom dig som före detta kriminell eller ser dom dig som en kriminell?"

L: "Nej dom ser mig som en före detta kriminell. Det gör dom... Hoppas jag."

K: "Du skulle inte säga att dom såg dig som en icke-kriminell som vem som helst?"

L: "Nej... Det tar nog jättelång tid. Att dom skall lita på mig fullt ut det kommer att ta många år till."

Lena fortsätter:

Jag kommer aldrig att bli en ickekriminell. Eftersom jag har varit kriminell under så många år så kan jag inte bli icke-kriminell. Det tycker inte jag. Likadant att jag kan aldrig bli icke-narkoman utan jag håller upp.

Våra informanter har inte kommit så långt att de känner sig trygga i sina nya roller. De är fortfarande i allra högsta grad involverade i att lära sig handskas med gamla vanor, andras förväntningar och vardagen. Mats tror att processen kommer att ta tid.

”Men att sopa upp efter missbrukaren, det är det som tar tid. Det är lika lång väg in i skogen som det var att glida in i den. På ett personligt plan får man kämpa. Jag får göra en hjärntvätt och gå tillbaka och skaffa mig nya riktlinjer.”

7. Sammanfattande diskussion

7.1 Slutsats

I undersökningen framkommer att de behov som interner har vid utslussning från anstalt är någonstans att bo, pengar, mat och någon sysselsättning. Men de behöver också stöd för att stärka deras motivation till ett liv utan kriminalitet och droger. En viktig uppgift för de professionella är att hjälpa klienten att se alternativ till missbruk och kriminalitet och hjälpa klienten att se dessa som genomförbara. Motivationsarbetet kan behöva pågå under lång tid och kan ofta kännas trööstlöst. I denna delen av processen är även hjälparens attityd viktig. Om klienten möts av personer som visar dem respekt och uppmuntrar dem till att förändra sitt liv, kan processen ta fart.

Om klienten har behov av behandling så är det viktigt att den utformas efter klientens särskilda behov. Timing verkar också vara viktigt för att stödja klientens förändringsprocess, att få möjlighet till rätt behandling vid rätt tidpunkt.

Kan Socialtjänsten och kriminalvården tillgodose de behov som finns? Både ja och nej. Det är svårt för vem som helst att få bostad i Göteborg i dag och den aktuella gruppen är inte det klientelet hyresvärdarna vill ha. Socialtjänsten har inga lägenheter att erbjuda däremot kan man ordna med kommunala kontrakt som sedan kan leda till eget kontrakt. Frivården har berättat hur de förr hade lägenheter som de kunde erbjuda eller hur de hade kontakt med hyresvärdarna och att de därigenom kunde hjälpa de nyligen frisläppta.

Försörjningen av de nyligen frisläppta beror på vad de hade innan, till exempel hade en av våra informanter sjukpension medan en annan inte hade något. Vi har visat på att det kan vara problematiskt att få kontakt med socialtjänsten, både utanför och inne på anstalt, för att ordna med försörjning eller behandling.

Att få ett arbete efter att ha varit straffad är inte lätt. Inga av våra informanter har kunnat behålla ett arbete då de var missbrukare och kriminella. Dessa stigmat har sedan följt dem även efter att de har bytt livsstil. Alla de före detta intagna vill arbeta och göra rätt för sig men har svårt att både få arbete och behålla det på grund av misstänksamhet från arbetsgivare. De stigmatiserade ställs inför frågan om de skall berätta om deras före detta liv innan de anställs eller riskera att det kommer fram senare⁶⁴.

De före detta intagna efterfrågar också hjälp och stöd för att kunna leva ett liv utan kriminalitet och droger. Här kan vi se att organisationer som KRIS fyller en betydelsefull uppgift. Både frivården och socialtjänsten bedriver motiverande arbete med klienterna. Grunden i deras arbete är att lyckas skapa en förtroendefull relation med klienten. Det är just vid sådana relationer som de före detta intagna fäster stor vikt vid men beskriver samtidigt hur de lättare kan relatera till människor som har samma bakgrund och efterlyser fler sådana bland de professionella. Kontinuitet är viktigt för att relationen mellan de professionella och de före detta intagna skall känna tillit.

Om det föreligger ett missbruk behöver de före detta intagna få hjälp med adekvat behandling. De före detta intagna har berättat om svårigheter att få den behandling de efterfrågat, oftast via socialtjänsten. Trots att man har gjort om systemet med § 34 där socialtjänsten var tvungen att vara med i processen, så verkar inte möjligheten att få vård efter utslussningen ha ökat. Både frivården och anstalten har pekat på att det finns svårigheter att få

---

⁶⁴ Goffman, Erving (2007)

socialtjänsten med i planeringen av behandling. Man säger att det oftast beror på tidsbrist och den svåra ekonomiska situation som många kommuner och stadsdelar dras med. Ibland uppfattar man att socialtjänsten hellre vill använda sig av billigare behandlingar än den som är bäst för klienten. Det kan ställa till problem när klienten är i behov av fortsatt behandling även när vårdvinstelsen är över.

Samarbetet mellan anstalterna, frivården och socialtjänsten beror enligt informanterna till stor del på den enskilde handläggaren. I vissa fall skickas klienter runt mellan stadsdelar och andra kommuner med olika förevändningar för att slippa klienten. Socialtjänsten i en del kommuner har också visat sig vara villig att betala för att en klient skall byta kommun om denna är missbrukare.

Frivårdens försök att kontakta socialtjänsten beskrivs som arbetsamma. De menar att det är svårt att nå socialsekreterarna och att det oftast tar lång tid innan ett möte kan genomföras.

De anställda på anstalten berättar att det fattas resurser gällande personal och tid för att genomföra alla moment som ligger i ett kontaktsamarbete och att säkerhetsaspekten inkräktar på möjligheterna till vård och behandling på anstalterna. Alla program finns inte heller på alla anstalter vilket gör att interner som har behov av hjälp med ett visst program till exempel missbruksbehandling, kanske inte får det. Frivården bekräftar den situationen personalen på anstalten beskriver. De menar också att det är svårt att följa en planering när klienterna flyttas runt mellan anstalter.

Något som alla våra informanter beskriver är att det finns eldsjälar som verkligen vill hjälpa och att dessa gör ett fantastiskt arbete. Två av de före detta internerna berättar om hur bra det gått när de har kommit till sin "brytpunkt" och har motivationen till att leva ett liv utan kriminalitet och missbruk, och samtidigt har en socialarbetare som stöder och hjälper dem i deras ansträngningar.

7.2 Avslutning

Att undersöka hur det ser ut med samarbetet mellan de olika aktörerna i utslussningen av interner visade sig inte vara någon lätt uppgift. De anstalter, frivårdsinspektörer och socialsekreterare vi inledningsvis kontaktade kunde inte bistå oss. Ibland var det svårt att komma i kontakt med dem. De ringde inte upp, svarade inte på mail eller telefon. Telefontid visade sig vara en otrevlig bekantskap. Varför det var så här kan vi bara spekulera i men vi har naturligtvis våra teorier. En av dessa är att dessa instanser de facto är så pass tidspressade och underbemannade att de helt enkelt inte har tid eller ork att ställa upp på intervjuer. En annan, mindre angenäm sådan, är att de inte alls vill bli granskade, då de vet att samarbetet mellan organisationerna inte fungerar tillfredställande. De resultat vi funnit i undersökningen är inte alltid så smickrande för någon av de inblandade parterna. Tyvärr stärker det oss i tron att det senare alternativet, åtminstone till en del, hänger ihop med de svårigheter vi haft att få komma i kontakt med dessa.

Det finns mer interner än det någonsin funnits tidigare i Sverige. Det satsas stora resurser för att bygga nya anstalter och att göra de gamla säkrare. Men att internerna skall slussas ut i samhället finns det ingen som nämner. Att inte satsa på rehabilitering för internerna efter avtjänat straff är att be dem återgå till missbruk och kriminalitet. Vilka pengar kostar inte det när de återigen måste begå kriminella handlingar, dömas och avtjänar sitt straff igen.

Att bara låsa in dem verkar dessutom inte hjälpa gruppen missbrukare att avsluta sina kriminella banor. Därför måste det inne på anstalterna finnas program eller behandling för de problem som internerna har. Man måste också ge kontaktmännen en chans att överhuvudtaget arbeta med motivationsarbete och planering av behandling.

I kriminalvårdslagen står det att: ”Kriminalvården i anstalt skall planläggas och genomföras i nära samverkan mellan kriminalvårdens olika organ. I den mån ett förverkligande av vårdens syfte kräver insatser av andra samhällsliga organ, skall erforderlig samverkan ske med företrädare för sådant organ.”⁶⁵ Vi tycker att det är en tydlig beskrivning av det uppdrag som kriminalvården och socialtjänsten har i arbetet med utslussning av intagna från anstalter. Men för att lagstiftarens ambition skall kunna infrias så måste det tillföras resurser till både kriminalvården och missbruksvården.

Det mest positiva vi har mött i våra intervjuer är berättelserna om de eldsjälar som de före detta intagna har mött på anstalter, frivården och på socialtjänsten. Det faktum att de trots på sina klienter, tagit sig tid och engagerat sig utöver det vanliga i klienternas situation, har inneburit ett stort stöd för våra informanter.

Vi ser också med stor tillförsikt på de satsningar som nu görs på utslussning i halvvägshus. Det är en utslussningsform som vi tror på. De för detta intagna har berättat för oss hur viktigt det är med stöttning i det känsliga skede som man är i, när man tagit beslutet att förändra sitt liv. I ett halvvägshus får man också chansen att träna sin nya roll och skaffa de redskap man behöver för att kunna skapa ex-rollen.

Vi tror också på den stöttning som kamratskapet hos KRIS innebär för deras medlemmar. Vi ser också att KRIS har en viktig roll att spela i debatten om utvecklingen av svensk kriminalvård. Deras medlemmar är en utsatt grupp som knappast har några företrädare på politisk nivå och vi hoppas att killarna och tjejerna på KRIS kan fylla den rollen. Om kriminalvården och socialtjänsten skall få de resurser de behöver för att möta behoven hos kriminella och missbrukare så måste frågan upp på dagordningen. Som det är idag så drunknar dessa frågor i debatten om hårdare tag och säkrare fängelser.

---

⁶⁵ Kval 1:5 st1

8. Referenser

- Blomqvist, Jan. (1999) *Inte bara behandling – vägar ut ur alkoholmissbruket*. Vaxholm: Bokförlaget Bjurner och Bruno AB.
- Ebaugh, Helen Rose Fuchs. (1988) *Becoming an ex. The process of role exit*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Goffman, Erving. (2007) *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Hedin, Ulla-Carin & Herlitz, Urban & Kousmanen, Jari. (2006) *Exitprocesser och empowerment; Rapport 19*. Norrköping: Kriminalvården; Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Höglund, Olle. (2003) *Sveriges rikets lag*. Stockholm: Nordstedts Juridik AB
- Justitiedepartementet. (2007) *KvaL - Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt*. Regeringskansliets rättsdatabaser. <http://62.95.69.15/> (2007-12-07)
- Kriminalvården. www.kriminalvarden.se
- Kriminalvården. (2007) *Kriminalvård Och Statistik 2006*. Norrköping: Kriminalvården Huvudkontoret, Utvecklingsenheten. http://www.kriminalvarden.se/upload/statistik/kos/2006/KOSrapport_2006.pdf
- Kriminalvården. *Samverkan mellan kriminalvården och socialtjänsten vid frigivning från fängelse*. <http://www.kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/samverkansbroschyr.pdf>.
- Kriminalvården. *Aktuell Statistik från Kriminalvården – gällande händelser under Juli 2007*. http://www.kriminalvarden.se/upload/statistik/ASK_202007/ASK_2007jul_20KN.pdf.
- KRIS. *Kriminellas Revansch I Samhället. Viljan att förändra dig är inträdesbiljetten till KRIS och ditt nya liv*. Göteborg: KRIS
- KRIS. www.kris.a.se (2007-10-12)
- Kvale, Steinar. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Sam & Lilja, John & Mannheimer, Katarina. (2005) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- NA; Anonyma Narkomaner. www.nasverige.org (2007-12-06)
- Payne, Malcolm. (2002) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

- Socialdepartementet. (2000) *Vägvalet – Den narkotikapolitiska utmaningen. SOU 2000:126; Narkotikakommissionens slutbetänkande.*
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/28/15/a1ad4009.pdf>
- Svenning, Conny. (2003) *Metodboken: Samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling, klassiska och nya metoder i informationsamhället, källkritik på internet.* Eslöv: Lorentz Förlag.
- Vetenskapsrådet, Uppsala Universitet. *Codex – Regler och riktlinjer för forskning.* Uppsala.
<http://www.codex.vr.se> (2007-10-12)
- Widerberg, Karin. (2002) *Kvalitativ forskning i praktiken.* Lund: Studentlitteratur.

9. Bilagor

9.1 Informerat samtycke

Göteborgs Universitet
Institutionen för socialt arbete
Jon Graniund & Kristoffer Lindgren

Sidan 1 av 2
Informerat samtycke
C-uppsats HT -07

Information om studien

Vi är två socionomstudenter på Institutionen för socialt arbete, på Göteborgs Universitet, som snart är klara med vår utbildning. Utbildningen avslutas med att alla studenter skriver en uppsats inom ämnet socialt arbete.

Syftet med studien

Vi har i vår uppsats valt att skriva om hur utslussningen av intagna från anstalter fungerar. Vilket stöd behöver de intagna från frivården och socialtjänsten när de kommer ut? Vilka förväntningar har man på att man kan få detta stöd?

Vi vill också ta reda på vad personal från frivården och socialtjänsten tror om hur före detta fångars behov av stöd ser ut. Vi är också intresserade av hur samarbetet mellan anstalten, frivården och socialtjänsten fungerar när det gäller vårdplanering och utslussning.

Intervjuer

För att samla material till uppsatsen har vi tänkt att intervjua 4-5 föredetta fångar, en kontaktman med behandlingsansvar, 1-2 frivårdsinpektörer och 1-2 socialsekreterare. Varje intervju beräknas ta ca. en timme och är helt frivillig. Intervjun spelas in på band för att vi skall komma ihåg allt som sagts och för att minska risken för missuppfattningar. Om du inte vill att intervjun med dig skall spelas in, så kan du när som helst säga till så stänger vi av bandspelaren.

Intervjuerna kommer sedan att skrivas ut som text för att förenkla för oss i uppsatsarbetet. Vill du ha en kopia på den utskrivna intervjun så ordnar vi självklart det. Om det skulle vara någon del i intervjuutskriften som du inte vill att vi skall använda så respekterar vi det. Det inspelade och utskrivna materialet kommer bara vi och vår handledare och examinator på Göteborgs Universitet att ha tillgång till.

Du kan när som helst avbryta intervjun utan att du behöver ange något skäl till detta. Om du avbrutit intervjun kommer det inte att påverka eventuella framtida kontakter med kriminalvården, frivården eller socialtjänsten.

Anonymitet och sekretess

Den information som kommer fram vid intervjuerna kan vara av känslig natur och därför kommer naturligtvis inte ditt namn att användas i uppsatsen. Vi kan komma att använda oss av citat från intervjun med dig. I sådana fall kommer vi att göra det på ett sätt så att det inte

Jon Graniund
Mobil: xxxx-xxxxxx
E-mail: xxxx@xxxx.xx

Kristoffer Lindgren
Mobil: xxxx-xxxxxx
E-mail: xxxx@xxxx.xx

Harriet Yng (Handledare)
Tfn vxl: xxx-xxxxxx
E-mail: xxxx@xxxx.xx

går att identifiera dig. Du bör däremot vara medveten om att dig närstående personer fortfarande kan tänkas förstå att det är dig som texten handlar om.

Du bör också vara medveten om att information om tidigare okända, grova brott, som kan framkomma under intervjun, inte är sekretessbelagd.

Om du efter intervjun har några frågor så är du välkommen att kontakta antingen oss eller vår handledare. (Telefonnummer och e-mail adresser hittar du längst ner)

Informerat samtycke

Jag har tagit del av och förstått informationen ovan. Jag ger mitt samtycke till deltagande i studien enligt ovanstående villkor.

Ort och datum: _____

Underskrift: _____

Namnförtydligande: _____

Jon Granlund
Mobil: xxxx-xxxxxx
E-mail: xxxx@xxxx.xx

Kristoffer Lindgren
Mobil: xxxx-xxxxxx
E-mail: xxxx@xxxx.xx

Harriet Yng (Handledare)
Tfn vxl: xxx-xxxxxx
E-mail: xxxx@xxxx.xx

9.2 Intervjuguide för före detta intagna

INTERVJUGUIDE

Informerat samtycke

Börja intervjun med att, både muntligen och skriftligen, tillsammans gå igenom:

- Syfte
- Användningsområde
- Anonymitet
- Frivillighet
- Samtycke, Underskrift

Bakgrund

- Namn
- Ålder
- Civilstånd.
- Medborgarskap. Svenskt, Utländskt, Andra generationens invandrare etc.
- Bakgrund
- Domar och straff

Familj/Vänner/Nätverk/Fritid

Hur ser din familj ut?

Hur har ditt förhållande till din familj påverkats av att du suttit i fängelse?

Finns det någon i din familj (eller någon annan) som betyder extra mycket för dig?

Hur såg din bekantskapskrets ut innan fängelsetiden? Icke kriminella/Kriminella, Missbrukare/Missbruksfria?

Förändrades din bekantskapskrets efter fängelsetiden?

Hur ser din bekantskapskrets ut idag?

Har du några vänner eller andra som har en positiv inverkan på ditt liv?

Har du några vänner eller andra som har en negativ inverkan på ditt liv?

Finns det någon i din omgivning som du känner att du kan vända dig till när du behöver stöd eller någon att prata med?

Vad gör du på din fritid? Har du något fritidsintresse?

Vad har din kontakt med KRIS betytt för dig?

Boende

Hur bodde du innan anstaltstiden?

Hur var din boendesituation när du "muckade"?

Hur ville du att ditt boende skulle ordnas?

Hur bor du nu?

Vem hjälpte dig med din boendesituation?

Arbete/Sysselsättning:

Vad arbetade du med/gjorde du innan du blev dömd?
Hade du något arbete/sysselsättning klar när du hade avtjänat ditt straff?
Vad ville du göra för något?
Fanns det någon du kunde vända dig till för att få hjälp med att ordna sysselsättning?

Professionellt stöd

Hade du några professionella kontakter innan du avtjänade ditt straff?
Vilka professionella kontakter har du haft under utslussningen från fängelset?
Vad har de erbjudit för hjälp och stöd? (Bostad, ekonomi, sysselsättning, samtal, kontroll etc)
Om du haft kontakt med professionella från olika ställen (socialtjänsten, frivården etc), hur tycker du att samarbetet fungerade dem emellan?
Tycker du att du fått det stöd du behövt? Förväntade du dig någon annan slags stöd?
Är det något du inte kan få hjälp med av kriminalvården, frivården eller socialtjänsten som du skulle behöva?
Känner du att du kan vända dig till exempelvis socialtjänsten eller frivården i krissituationer, när du behöver praktisk hjälp med något eller när du bara behöver prata?

Vilken betydelse har den professionella kontakten för dig?
Har du några professionella kontakter idag?

Identitet

Kan du beskriva hur en "typiskt kriminell" person är?
Kan du beskriva hur en icke-kriminell person är?
Går det att se på någon om han är kriminell eller inte?

Känner du dig som en kriminell, exkriminell eller ickekriminell?
Har detta förändrats under/sedan fängelsetiden?
Tror du att det syns på dig att du har varit kriminell?
Var känner du att du hör hemma/ känner dig mest avslappnad: Tillsammans med andra kriminella, fd kriminella eller människor som aldrig begått något brott?
Vad är det som gör att känner du dig mest hemma i den gruppen?
Har din syn på dig själv påverkat dig att fortsätta/sluta att begå brott?

Tror du att omgivningen ser dig som kriminell, exkriminell eller icke-kriminell?
Är det någon skillnad mellan familj, vänner, bekanta, professionella, folk på gatan etc?
Hur märker du av hur de ser på dig?
Har det förändrats under/sedan fängelsetiden?
Tror du att omgivningens syn på dig påverkat hur du ser på dig själv?
Har omgivningens syn på dig påverkat dig att fortsätta/sluta att begå brott?

Övrigt

Finns det något som du skulle vilja tillägga?
Finns det något som du ångrar att du sagt och inte vill att vi ska ta med i uppsatsen?
Hur tycker du att det har varit att ha blivit intervjuad?
Har du några frågor till oss innan vi avslutar?

9.3 Intervjuguide för professionella

INTERVJUGUIDE PROFESSIONELLA

Informerat samtycke

Börja intervjun med att, både muntligen och skriftligen, tillsammans gå igenom:

- Syfte
- Användningsområde
- Anonymitet
- Frivillighet
- Samtycke, Underskrift

Bakgrund

- Namn
- Ålder
- Titel
- Utbildning
- Antal år i yrket
- Kan du kort beskriva dina arbetsuppgifter?

Kontakten med klienterna

I vilket sammanhang, och på vems initiativ arbetar du med före detta fångar?

Till socialtj: Har du varit i kontakt med fångar inför frigivning för att planera klientens framtid?

Har det varit på klientens initiativ eller någon annans?

Hur har det fungerat att ha kontakt med någon som sitter i fängelse?

När före detta fångar kommer till er, vad brukar de efterfråga för hjälp?

Vad kan ni erbjuda för hjälp och stöd? (Bostad, ekonomi, sysselsättning, samtal, kontroll etc)

Vad beror det på att ni inte kan erbjuda...

Upplever du att klienterna har förtroende för er?

Vad tror du det beror på?

Vad brukar vara det största problemet i ditt arbete med klienter?

Om det uppstår problem i kommunikationen mellan dig och klienten, vad brukar det bero på?

Upplever du att klienterna har kunskap om hur "systemet" fungerar? Vet de vilka rättigheter och skyldigheter de har?

Den professionella rollen

Vad skulle du säga är de grundläggande teorier som ni utgår ifrån i ert arbete?

Varför tror du att så många fångar återfaller i brott?

Vad tror du är viktigt om man vill hjälpa en nyligen frigiven fånge att inte återfalla i brottslighet?

Vad är det i övrigt som gör att en före detta kriminell inte återfaller i brott?

Finns det några friskfaktorer, som du ser det?

Finns det några riskfaktorer?

Till frivården: Har du haft kontakt med socialtjänsten eller andra myndigheter för att planera klientens framtid? (Boende, ekonomi, sysselsättning etc.)

Till socialtj: Har du varit i kontakt med frivården, kriminalvården eller andra myndigheter för att planera klientens framtid? (Boende, ekonomi, sysselsättning etc.)

Följdfrågor till båda: Har det varit lätt att komma i kontakt med dem?
Hur tycker du att samarbetet har fungerat er emellan?
Har alla gjort det dom skulle?
Vad är det som har gjort att det fungerat/inte fungerat?

Har du använt personliga kontakter för att hjälpa klienter?

Om ja: Varför har du gjort det? Har det inte kunnat ordnas på annat sätt?

Vilken betydelse tror du att den professionella kontakten har för klienterna?

Tycker du att du har möjlighet att ge klienten det stöd han/hon behöver?

Är det något du känner att du inte kan hjälpa klienten med?

Tror du att ert arbete med före detta fångar skulle behöva förbättras?

Hur skulle du vilja att det fungerade istället?

Övrigt

Finns det något som du skulle vilja tillägga?

Finns det något som du ångrar att du sagt och inte vill att vi ska ta med i uppsatsen?

Hur tycker du att det har varit att ha blivit intervjuad?

Har du några frågor till oss innan vi avslutar?